

AİLE İÇİ İLETİŞİM
ERGENLİK VE BENLİK SAYGISI
(KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME)

FERİHAN AYAZ

EĞİTİM
yayınevi

AİLE İÇİ İLETİŞİM ERGENLİK VE BENLİK SAYGISI
(Kuramsal Bir Değerlendirme)

Ferihan Ayaz

Yayınevi Grubu Genel Başkanı: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Tasarım Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 76780

E-ISBN: 978-625-385-576-5

1. Baskı, Aralık 2025

Kütüphane Kimlik Kartı

AİLE İÇİ İLETİŞİM ERGENLİK VE BENLİK SAYGISI
(Kuramsal Bir Değerlendirme)

Ferihan Ayaz

VI+93 s., 135x215 mm

Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-385-576-5

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mechanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM
yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah.
Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok,
No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah.
10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
bilgi@kitapmatik.com.tr

EĞİTİM YAYINEVİ
GRUBU

EĞİTİM
yayınevi

SALON
yayınevi

Kitapmatik
yayınevi

kitapmatik
matematik kitapları

EĞİTİM
kitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
YAZAR HAKKINDA.....	VI
GİRİŞ.....	1
AİLE VE İLETİŞİM	6
AİLE	7
Ailenin Özellikleri	8
Aile İçi İletişim Teorisi	10
Aile İçi İletişim Biçimleri	13
Uyumluluk Odaklı Aile	13
Diyalog Odaklı Aile	13
Aile İçi İletişim Teorisi'ne Göre Aile İçi İletişim Biçimleri	14
Hoşgörülü, Anlayışlı Aile	14
Çoğulcu Aile.....	15
Koruyucu Aile.....	15
Dağınık Aile	15
Devito'ya Göre Aile İçi İletişim Biçimleri.....	16
Eşitlikçi İletişim	16
Dengeli Dağılan İletişim Biçimi	16
Dengesiz Dağılan İletişim Biçimi	17
Tekelci İletişim Biçimi.....	17
Otoriter (Baskıcı) Tutum	19
İzin Verici Tutum	20
Ana-Baba Tutumlarını Etkileyen Etkenler.....	21
İLETİŞİM	24
İletişim Süreci	25
Kişilerarası İletişim Becerileri.....	27
ERGENLİK/ ERGENDE RUHSAL VE TOPLUMSAL GELİŞME ...	29
ERGENLİK NEDİR?.....	29
Erken Ergenlik (10-14 yaş).....	31
Orta Ergenlik (15–17 yaş).....	32
Geç Ergenlik (18 yaş ve üstü)	32
ERGENLİKTE GELİŞİM GÖREVLERİ	32
ERGENLİK KURAMLARI	34

G. Stanley Hall'un Kuramı	34
Ergenlik Gelişimi İle İlgili Psikoanalitik Kuram	35
Öğrenme Kuramının Ergenliğe Yaklaşımı	36
Sullivan'ın Kuramı.....	37
Lewin'in Kuramı	37
Spranger'in Kuramı	38
Erikson'un Kuramı	38
Antropoloji Kuramı	39
GENCİN BAĞIMSIZLIK GELİŞİMİ	40
Ergenlik Döneminde Ruhsal Durum	41
Ergenlik Döneminde Gençte Görülen Uyum ve Davranış Bozuklukları	42
Ergendeki Duygusalılık ve Çatışma.....	43
Ergende Ruhsal ve Toplumsal Gelişme.....	44
Cezalandırma ve Özdenetim	45
Sosyal Baskılar	45
KENDİ(M) KAVRAMI: BEN KİMİM?	46
Kimlik (hüviyet, ayniyet, özdeşlik) (identity)	46
Özdeşleşme ve benlik kimliği	48
Kimlik Bunalımı ve Kimlik Kargaşası	49
Kimlik Oluşumu Üzerinde Ailenin Etkileri.....	51
Kimlik Gelişimi	53
Kişilik	55
BENLİK KAVRAMI VE BENLİK SAYGISI	58
Benlik Kavramı	58
Benlik Saygısı.....	60
Ergenlik Dönemi ve Benlik Saygısı.....	62
Ana-Baba Tutumları ve Benlik Saygısı İlişkisi	64
DEĞERLENDİRME	69
KAYNAKLAR	72

ÖNSÖZ

Aile içi iletişim alanında sayısız makale, kitap ve araştırma bulunmakta, her biri konuyu farklı perspektiflerden ele almaktadır. Bu çalışmada gençlerin en hassas oldukları dönem olan ergenlik dönemi penceresi içerisinde çocuk/ergen psikolojisi, anne-baba tutumları, benlik, kişilik, benlik saygısı kavramları kuramsal bilgiler ışığında analiz edilmiştir. Çocukların artık daha da erken ergenliğe girmeye başladıkları bu çağ, aile içi iletişimin dinamiklerini de değiştirmiş, sorunları farklılaştırmıştır. Anne-baba tutumları da bu değişimden payını alarak yeniden biçimlenmiştir. Toplumsal çevre içerisinde kendine yön bulmaya çalışan ergenin baş etmek zorunda olduğu sorunlar tarihsel süreç içerisinde değişmiş, erişkinliğe geçiş aşamasının sancıları zamana bağlı olarak yeniden şekillenmiştir. Bu çalışmada ilgili alanyazın ışığında ergenlik kavramı “benlik saygısı” bağlamında irdelenmiş, alandaki çalışmalardan süzülen bilgiler okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. 2007 yılında Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Erhan EROĞLU danışmanlığında yayınlanan yüksek lisans tezim “Algılanan Aile İçi İletişim Biçimlerinin Ergenlerin Benlik Saygısına Etkisi: Bir Uygulama Örneği”nin alanyazın kısmını kapsayan bu çalışma, yeniden gözden geçirilmiş, güncel kaynaklarla desteklenmiş, kaynakçası zenginleştirilerek düzenlenmiştir. 18 sene öncesinden bu zamana ergenlik dönemine ilişkin tanımlar da değişmiş, bu değişiklikler de yeniden irdelenerek çalışmaya eklenmiştir. Bu vesileyle katkı sunan hocama teşekkür ediyor, alana faydalı olmasını ve ailelere ışık olmasını diliyorum...

Çalışmayı 2004 yılında, kendisi henüz 17 yaşındayken kaybettiğim kardeşim Ender’e adıyorum... Seni hiç unutmayacağım...

YAZAR HAKKINDA

Lisans eğitimini Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini ise Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi İletişim Bölümü'nde tamamladı. “Sağlık Yayınlarının İçeriklerini Etkileyen Ticari Faktörler” başlıklı teziyle 2019 yılında Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Basın ve Yayın Bölümü'nden doktora derecesini aldı. Halen Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir. Yeni medya çalışmaları, yeni medya uygulamaları, masa üstü yayıncılık, iletişim teknolojileri küreselleşme ve kültür, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, sağlık iletişimi ve etkili iletişim teknikleri ilgi alanları arasındadır.

GİRİŞ¹

Aile kavramı hem toplumun temel taşı olarak görülmekte, çocuk için maddi ve manevi tüm gıdaların alındığı, gelecek yaşamında da tüm hayatını şekillendirmesi beklenen atmosferi yaşadığı bir ortamdır ve çocuğun benliğinin temel taşları aile içi iletişim içerisinde konmakta, bu iletişimdeki kaliteyle şekillenmektedir (Güven, 2013, s. 2). Anne baba arasındaki iletişim, dünyaya bakış açıları çocuğun da algılarını şekillendirmektedir. Aile iletişimin derinliğinin en yoğun hissedildiği alan olduğu için birbirini anlamak ve güvenmek ihtiyacı aile içinde daha çok belirgindir. Ailede iletişimin kalitesinin düşmesi ise aile birlikteliğinin bozulmasına neden olabilmektedir (Çalışkan ve Aslander, 2014, s. 264).

Sağlıklı bir aile sağlıklı bir şekilde iletişimin yaşandığı bir ailedir ve bu ailelerde açık, net, sık ve doğrudan iletişim söz konusudur. Bu ailelerde dinlemek, anlamak, imalarda bulunmamak, saygılı olmak, kötü sözler kullanmamak, duygu, düşünce, hayal, korku, ümit, acı, sevinç, ihtiyaç ve tecrübelerin paylaşmak önemlidir. Açık ve dürüst şekilde iletişim kuran aile bireyleri hayattan da daha fazla keyif almakta ve mutluluk hissetmektedir (Canel, 2012, s. 102).

Ebeveynlerin kişisel olarak kişilik özellikleriyle harmanlanmış biçimde ailenin yapısı, bir ailenin nasıl çocuk yetiştirdiğine ilişkin fikir vermektedir (Schaefer, 1959). Aile desteği gençlerin kendilerini değerli hissetmelerini sağlamakta ve onların bilişsel gelişimlerine katkı sunmaktadır. Söz konusu

1 Bu çalışma yazarın 2007 yılında tamamladığı “Algılanan Aile İçi İletişim Biçimlerinin Ergenlerin Benlik Saygısına Etkisi ve Bir Uygulama Örneği” başlıklı 205856 nolu yüksek lisans tezinin alanyazın bölümünün güncel kaynaklar eklenerek yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

katkıları gençleri motive edebilmekte ve onların karar verme sürecinde de hızlı davranmalarını sağlayabilmektedir (TÜBA – UNFPA Raporu, 2004).

Aile içi iletişim pek çok farklı teorisyen tarafından ele alınmaktadır. “Aile İçi İletişim Teorisi”, 1990’lardan sonra şekillenmiş ve bu alanda oluşturulan önde gelen teorilerden biri haline gelmiştir. Bu teori aile içi iletişimi kuramsal hale getirmiş ve bilimsel kavramlar bu şekilde netleşmiştir (Koerner ve Fitzpatrick, 2002). Söz konusu teori dışında da pek çok araştırmacı aile içi iletişim üzerine çeşitli teoriler ve kuramlar öne sürmüşlerdir. Örneğin Murray Bowen “Sistemler Teorisi” (Family Systems Theory) bağlamında aileyi bir sistem olarak görmekte, bireylerin bu çerçevede birbirlerine bağlı olduklarını ve bir kişideki değişimin tüm sistemi etkileyeceğini ifade etmektedir (Hall, 2013). Paul Watzlawick ve Palo Alto Grubu’nun İletişim Kuramı (Interactional View) “iletişimin doğası üzerine 5 aksiyom” kavramını geliştirmiştir (Griffin vd. 2020; Watzlawick vd., 1967). Palo Alto Grubu ve Gregory Bateson ve Don Jackson bir arada aile terapisi ve iletişim teorilerini geliştirmiştir. “Çift mesaj (double bind)” kavramı bu bağlamda önemli bir katkıdır. Söz konusu kavram iletişimsel anlamda bir çelişkinin bulunması durumudur. Aynı anda birbirleriyle çelişen iki ayrı mesajın varlığında mesajı alan kişinin tepki verememesi ya da çıkış yolu bulamaması durumudur (Bateson vd., 1956).

Özellikle çocukların ailedeki iletişim kalıplarını modelleme yoluyla öğrendiğini düşünen Albert Bandura (1977) Sosyal Öğrenme Teorisi’nde aile içi iletişimin öğrenilen bir davranış olduğuna işaret etmektedir. John Bowlby (1969) ve Mary Ainsworth (1978), “Bağlanma Teorisi” ile iletişimden çok duygusal bağa odaklanmakta ve çocuk-ebeveyn ilişkisi bağlamında temel bir çerçeve sunmaktadır. George Homans, Thibaut ve Kelley “Sosyal Değişim Teorisi ve Aile İletişimi” teorileriyle bireylerin iletişimdeki fayda-maliyet analizine vurgu yapmaktadır. Homans (1961) sosyal davranış teorisinin

davranışçı boyutunu irdelemekte, ödül-ceza, alışveriş ve karşılıklılık ilkeleri ışığında sosyal ilişkileri açıklamaya çalışmaktadır. Thibaut ve Kelley (1959) sosyal alışveriş kavramını, birey, grup ilişkileri bağlamında değerlendirmekte, karşılıklı bağımlılık ve maliyet/ödül analizi üzerinde durmaktadır. West ve Turner (2019) ise Sosyal Değişim Teorisi’ni aile iletişimi ve kişilerarası ilişkiler bağlamında açıklamaktadır. Türkiye’de Doğan Cüceloğlu (2019), Üstün Dökmen (2017), Nilüfer Voltan Acar (2003), Gürol Ergin (1995), Adem Güneş (2020) aile içi iletişim alanında çalışmalar yapmaktadır.

Aile yaşamına dair geliştirilen teoriler bir noktada “ergenlik” dönemini de içine almakta ve çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek bu dönemin aile içi iletişime dair teorik yaklaşımlarda ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bebeklikten sonra insan yaşamında, birçok biyolojik değişikliğin kısa bir zaman içinde, bu kadar hızlı ortaya çıktığı başka bir gelişim dönemi daha bulunmamaktadır. Buluş çağında, çocuğun kendilik algısının, psikolojik fonksiyonlarının ve kişilerarası ilişkilerinin aile içi iletişim biçimlerinin etkisi ile değiştiği bilinmektedir. Ergenlikte duygusal sorunlara ve strese yol açan faktörler toplumdaki topluma ve kültürden kültüre değişiklik göstermektedir.

Ergende biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlardan doğan çeşitli ve karmaşık istekler, nefretler, tercihler ve heyecanla dolu tutumların yer aldığı bir ruh hali görülmektedir (Yavuz, 1994). Ergenlik dönemi aile ilişkilerinde de değişiklikler yaşanan bir dönemdir. Aile ve arkadaş çevresi ergenin temel sosyal destek çevresi olarak ele alınacak olursa bu ilişkilerde cinsiyet ve sosyo ekonomik düzeye bağlı farklılıklar olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalar sağlıklı ergenlerin bu dönemde aileleriyle ilişkilerinde çok önemli kopukluklar yaşamadıklarını ancak aile ile ilişkilerini sürdürürken kendi bireyselliklerini de ortaya koyma çabası içinde olduklarını göstermiştir ki bu da ilişki

tarzlarındaki değişikliklerle mümkün olabilmektedir (TÜBA – UNFPA Raporu, 2004).

Bir ergen, bedenini kabul etmeyi, uygun bir toplumsal role ulaşmayı, yaşlılarıyla olgun ilişkiler kurmayı, duygusal ve ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmeyi evliliğe ve aile yaşamına hazırlanmayı içeren bir takım gelişim görevleriyle karşı karşıya gelir. Bu görevlerdeki başarı ya da başarısızlık geniş ölçüde yetişkinlikteki uyumu ve başarıyı belirler (Dönmezer, 1999).

Gençlerle, ana babalarının ilişkisini inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır. Dış ülkelerde ve ülkemizde yapılan araştırmalar, gençlerin ana-babalarından yakınma konularının çok benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma konuları ergenlerin aile ilişkileri, sağlık ve beslenme koşulları, eğitim ve başarıları, duygusal gelişimleri gibi birçok alanı kapsamaktadır.

Gençlerin yakındığı konuların ebeveynlerin baskıcı tutumları, anlayışsızlık, hoşgörüsüzlük, kendilerinin karar alma süreçlerine dâhil olmamaları, sorumluluk konusunda kendilerine roller verilmeyişi olduğu söylenebilir (Yörükoğlu, 1993). Ana baba tutumları da çok çeşitli olabilmektedir: Çocukların yapıp ettiklerine engel koyan otoriter ana- babalar, onların kendilerine güvenmesini engelleyen, bağımlı kişilere dönüşmelerine neden olmaktadır. Otoriter veya tamamen ilgisiz ailelerin çocukları sevilmediklerini düşünürken, aşırı korumak da çocukların bağımsız ve girişimci olmalarını engellemekte, ailelerinin sevgisini kaybetmekten korkan bireyler aşırı kaygılı hale gelebilmektedir (Özguven, 2001).

Ergenlik döneminde ön plana çıkan ve aile içi iletişim teorilerinde de kendisine yer bulan önemli bir kavram da “benlik saygısı”dır. Araştırmacılar aile içi iletişimin benlikle yakın ilişkisini ortaya koymuştur. Benlik, kişiliği oluşturan alt yapılardan biridir. Dusek’e (1987) göre benlik; bireyin kendisi hakkındaki sahip olduğu, sosyal ortamda insanlarla etkileşimi sonucu gelişen, bireyin davranış biçimini tespit eden kavramların dinamik organizasyonudur Freud’un kuramında

benlik ve ego, yapıları bakımından birbirine benzemekle birlikte farklılıklar göstermektedir (Arıca, 1995).

Psikanalitik kuramda benlik daha kapsamlı bir yapı olarak ele alınır. Benlik, ego, id ve süperegoyu da içeren bir yapıdır (Öner, 1985). Benlik saygısı kavramı da birçok kuramcı tarafından ayrı ayrı tanımlanmıştır. Benlik kavramı, benliğini tanımlayan ancak değerlendirmeyen kavram olarak tanımlanırken; benlik saygısı ise, benlik kavramını değerlendiren, benlikten duyulan tatmini anlatan kavram olarak tanımlanmaktadır. Bireyin kim olduğu ile ilgili belirli fikirlerin yanı sıra belirli duygulara da sahip olduğu vurgulanmakta ve benlik saygısı, bireyin benliği beğenme ve değerli bulma derecesi olarak belirtilmektedir. Kişinin benlik saygısının değişmeye duyarlı olduğu kabul edilmektedir (Adams, 1995).

Benlik saygısı kişiliğin önemli bir boyutu ve olumlu bir kişilik özelliği olarak kabul edilirken; bireyin toplum içinde davranışlarını etkileyen olaylar karşısında vereceği tepkileri belirleyen, kendini yetenekli, önemli, başarılı, değerli, olumlu, beğenilmeye ve sevmeye değer olarak algılama derecesi şeklinde tanımlanmaktadır. Benlik saygısı; bireyin kendini olduğu gibi, gördüğü gibi kabullenmeyi, özüne güvenmeyi sağlayan olumlu bir ruh halidir (Bilgin, 2001).

Rosenberg (1965), benlik saygısını “bireyin kendisi ile ilgili yaptığı, sonra da bunu alışkanlıkla benimsediği değerlendirmeleri” olarak tanımlamaktadır. Ergenlik döneminde ailenin ergenle kurduğu iletişim şekli, ergenin benlik saygısı ile yakından ilişkilidir. Origlia ve Ouillon (1972)’e göre bazı anne babalar ergen çocuğunun yaptığı şeyleri değersiz bulmaktadır. Ergenlerle yetişkinleri karşılaştırıp onları yeteneksiz ve az gelişmiş olduklarını belirtmektedir. Bazı anne – babalar fiziksel büyümeye bağlı uyum yokluğunu söyleyip, ergene özgü gururu ve özseverliği derinden yaralamaktadır. Kimileri de ergenin aileye ekonomik bağımlılığını her fırsatta vurgulamaktadır. Bütün bu aşağılamalar, ergende yetersizlik ve yeteneksizlik duyguları oluşturmaktadır. Bu duygular, gerçek

bir aşağılık karmaşasında örgütlenebilmektedir. Bu görüşten hareketle ana babaların ergene yaklaşımının benlik saygısının gelişiminde önemli olduğu görülmektedir (Uğurluoğlu, 1996). Konuya ilişkin yapılan araştırmalarda genellikle anne baba tutumlarının benlik saygısı üzerindeki etkileri işlenmiştir. Coopersmith (1967) anne baba tutumunun çocuğun benlik saygısının gelişiminde etkili olduğunu ifade etmiştir. Şöyle ki, benlik saygı düzeyi yüksek çocukların ailelerinin, çocuklarını kabul eden, çevreyi çocuğa göre düzenlemek ve onlara özgürlük tanımakla beraber çocuğa uymak zorunda olduğu belli ve kesin kurallar koyan aileler olduğu belirtilir. Benlik saygısı düzeyi düşük ailelerin ise, çocuklarını reddeden, onlara soğuk ve uzak davranan, çocuklarını beklenti ve kural belirsizliği içinde yetiştirmiş ana babalar olarak ifade edilmiştir (Arıca, 1995).

Rosenberg (1965) de araştırmasında, babaları ile daha yakın ilişki içinde olan gençlerin daha uzak ilişki içinde olanlara göre benlik saygısı bakımından üst düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır (Çuhadaroğlu, 1986). Miller (1976), anne tutumunun ergenlerin benlik saygısı üzerinde etkisini araştırmış, empatik, içten ve yüksek saygı düzeyine sahip olan annelerin ergen çocuklarında daha yüksek oranda benlik saygısı bulunduğunu tespit etmiştir. Yurt içinde yapılan araştırmalarda Arıca (1995) farklı anne baba tutumu algısına sahip bireylerin benlik saygı düzeylerini incelemiştir.

Bu çalışmanın temel amacı aile içi iletişim teorilerini ortaya koymak, bu teoriler ışığında “ergenlik” durumunu irdelemek ve ergenlerin “benlik saygısı”na ilişkin teorik çalışmaları tartışmaktır. Bu amaç doğrultusunda ilk aşamada aile, ailenin özellikleri ve aileye dair teoriler irdelenmiş daha sonra da “ergenlik” kavramı ve “benlik saygısı”na ilişkin teoriler eşliğinde aile kavramı değerlendirilmiştir.

AİLE VE İLETİŞİM

Bu ana başlık altında “aile” ve “iletişim” konuları ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

AİLE

Aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir müessesedir (Erkal, 1987). Sosyal ilişkilere girilen ilk çevre aile çevresidir ve aile bireylerin sosyalleşmesinde ilk sosyal alan ve aynı zamanda toplumun sosyo – kültürel değerlerini taşıyan bir yapı işlevi görmektedir. Toplumun kültürünü koruyan, yaşatan ve geleceğe taşıyan birim ailedir (Coşkun ve Aydın, 2025, s. 45).

Aile, iç içe ilişkilerin en sık ve kuvvetli olarak yaşandığı bir kurumdur. Hiçbir sosyal topluluğun fertleri arasındaki bire bir ilişkiler aile fertlerinininkine kadar sıkı olmaz (Eröz, 1977). Aile, genel bir toplumsal kuruluş olmakla beraber onun zümre tipi olarak zaman zaman yer ve çeşitlilik göstermesi mensup olduğu toplumun kültürünün çeşitliliğinden ve oluşturulan kuralların farklı oluşundan ileri gelir. Bu da her şeyden önce ailenin şekillenmesinde esas olanın cemiyet, kültür ve bunların içerdiği hususiyet olduğunu göstermektedir (Çağatay, 1990).

Çocuğun temel sosyalizasyonunun ortaya çıktığı yer olarak aileyi, temel fikirlerin ve ev içi normların ilk defa kurallara bağlandığı çevre olarak değerlendirmek olasıdır. Çocuk yetişme sürecinde en yakın iletişim halinde olduğu ev halkı ve onlarla ilişki halinde bulunan akrabaları ile doğrudan ve dolaylı olarak etkileşim içindedir. Bu etkileşim süreci, onun düşünme, yorumlama, kendi kendinin bilincine varmasında etkili olmaktadır. Daha başından itibaren daha geniş toplumla bu şekilde bağlantılar kurulurken, aile temel toplumsal eylem biçimlerinin yaratıldığı, benimsetildiği temel birincil grup olarak fonksiyonunu sürdürmektedir (Önür, 1990).

Son on yılda olan birçok sosyal değişim aile kavramının tanımını değiştirmiştir. Noller ve Fitzpatrick (1993) ile Wamboldt ve Reis (1989) aile tanımını dikkatlice işleyip kapsamlı olarak tartışmışlardır. Aile yasal ve biyolojik bağlarla bağlı bireyler gibi değil, araştırmacılar tarafından daha çok bir ev ruhu taşıyan ortak bir geçmişi ve geleceği paylaşan sıkı

fıkı ilişkiler içindeki bir grup olarak ele alınmaktadır. Bu işe vuruk tanım ailenin sınırlarını genişletir ve analizde farklı aile tipleri ve formlarını araştırmaya olanak sağlar (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 71)

Aile içi iletişim konusunda teorik anlamda öncü çalışmaların başında McLeod ve Chaffee'nin (1972) gelmektedir. Aile İletişim Kalıpları (FCP) ölçeği geliştiren araştırmacılar çalışmalarında iki ana boyuta vurgu yapmışlardır. Bunlardan ilki “uyumlu, sosyal yönelimi yüksek olan çocuğu teşvik etme”, ikincisi ise “açık, tartışmalı iletişimi önemseyen ve başkalarına uymasa bile kendi fikirlerini ileten çocuğu” teşvik eden tutumlardır. Söz konusu çalışma daha sonra Ritchie (1991) tarafından “uyum yönelimi” ve “diyalog yönelimi” olarak yeniden ele alınmıştır. Benzer şekilde Koerner ve Fitzpatrick (2002) tarafından oluşturulan aile içi iletişim teorisinde etkileşim, samimiyet, dış etkenlerin yanında bireysellik temel unsurlardır. Buna göre aile benzer şekilde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, “diyalog odaklı aile” ve “uyumluluk odaklı aile” şeklinde ayrılmaktadır.

Ailenin Özellikleri

Her bireyin iki ailesinin olduğu düşünüldüğünde ilk aile doğum sonucunda edinilen ve hayatın ilk aşamalarında bireyin dâhil olduğu aile olarak nitelendirilmektedir. Anne baba ve çocukların olduğu bu aile içine doğulan ailedir. Ailelerin nasıl yapılandığı bağlı bulunulan sosyal organizasyona göre değişebilmektedir. Aile üyelerini bir arada tutan bağın değişim içerisinde olduğu ve aile ilişkilerinde ilerleyen zamanlarda kararsızlığın söz konusu olduğu söylenebilir. Akrabaların da çekirdek ailedeki bağ kadar güçlü bir bağ oluşturmadığı söylenebilir (Devito, 2015).

İletişimin sağlıklı olması içinde bulunulan ailelerde yetişen gençlerin de kişiliklerine yansımakta ve sosyal uyumlarını etkilemektedir. Huzurun olmadığı ailelerde gelişen çocuklar ve gençlerin uyum düzeylerinin bozuk ve akademik başarılarının düşük olduğu gözlemlenmektedir (Elmacıoğlu, 1992).

Gökdağ, (1999) ailenin evlilik ve kardeşlik alt sisteminden oluştuğunu belirtir ve bu sistemler arasındaki dengenin aile için hayati önem taşıdığını ifade eder. Ailelerin kendilerine özel durumları vardır ama genel olarak tüm ailelerde aşağıdaki nitelikler gözlenmektedir:

- Evrensel bir kurum olan aile tüm toplumlarda ve sosyal gelişmenin her döneminde varlığını korumuştur.
- Duygusal temeli olduğu için aile kökleri duygularla temellendirilmiş, ebeveynlik duyguları, türü devam ettirme isteği, arkadaşlık duyguları her ailede yer edinmiştir (Rankin, 1969).
- Aile kişilik yapısı, alışkanlıkları şekillendirmekte ve sosyalleştirmektedir.
- Ailenin sınırları bellidir ve toplumsal yapının çekirdeğidir.
- Ailede sorumluluklar önemlidir. Ailenin üyelerinden istekleri vardır ve bu beklentiler hayat boyunca devam etmektedir.
- Toplumsal kurallar, yasalar ve yasaklar ailede şekillenir.
- Ailenin sürekli, evrensel ve geçici, değişken özellikleri vardır. Bu nedenle toplum bilimlerine dayanarak yerini belirlemek zorlaşmaktadır (Dönmezer, 1999).
- Ailede yer alan bireylerin farklı pozisyonları ve statüleri bulunmakta ve beklentiler de buna uyumlu olmaktadır. Babadan, anneden, çocuktan beklentiler onların statü ve rolüne göre (Aldous, 1978).

Aile kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak kültürel değerlerin, davranış kalıplarının, gelenek ve inançların sonraki kuşaklara taşınmasında, sosyalleşmede, eğitim ve değer aktarımında, ekonomik dayanışma, cinsel düzenleme ve statü kazandırmada işlevleri olan bir kurumdur (Nirun, 1994; Güler, 1992).

Aile toplumun en küçük yapı taşı olarak değerlendirilse de tüm kuramcılar ailenin olumlu tarafına odaklanmamaktadır. Örneğin Barrett ve McIntosh (1982) aileyi evrensel ideal bir kurum olmaktan ziyade toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten özellikle kadınlar için dezavantajlı olan bir yapı olarak eleştirmekte ve idealize edilmiş bir mit olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Cooper (1988) geleneksel aile kurumuna radikal bir eleştiri sunmakta, ailenin bir baskı kurumu olduğunu, itaat, uyum, hiyerarşi ve otoriteyi yeniden ürettiğini dile getirmektedir. Engels ise (1884) ailenin tarihsel aşamalarına vurgu yapmakta artı ürünün ortaya çıkması, sürü, toprak ve üretim araçlarının birikimi ile özel mülkiyetin ve dolayısıyla soy takibinin erkek üzerinden kurulmasına, kadının toplumsal statüsünün gerilemesine vurgu yapmaktadır. Engels bu durumu “kadının tarihsel yenilgisi” olarak değerlendirmekte, devletin ortaya çıkışını da tüm bu tarihsel süreçte dayandırmaktadır. Aile-mülkiyet-devlet üçlüsü kapitalizmi doğurmuş; çekirdek aile yapısı, kadının evdeki emeğinin sömürsü, sınıf ilişkileri ve işbölümünün aile yapısını dönüştürmesi bu sürecin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Aile İçi İletişim Teorisi

Aile konusunda araştırma yapan araştırmacıların ailenin yapısını oluşturan sosyal yapı, değerler ve davranışların giderek daha çok değiştiğini belirtmektedir (Fitzpatrick ve Vangelisti, 1995). Ailelerin kendi içlerinde değişebildikleri ve bu anlamda esnek bir yapının söz konusu olduğu söylenebilir. Aynı zamanda aile üyelerini birbirlerinden ilgi ve destek beklentisi söz konusudur. İletişimde gerçeklerin tam anlamıyla ve açıklıkla ifade edilesi, ilişkilerde alınan kararların geliştirilmesi ve desteklenmesi ailede önemli bir role sahiptir (Sperber ve Wilson, 1986; Berger ve Kellner, 1994)

İlişkisel Şema

Kişilerarası ilişkilerde Baldwin (1992) tarafından sunulan ilişkisel şema modeline göre hafızada bilginin üç türü bulunmaktadır:

- İlk olarak bireyin “kendi” şeması vardır. Bu bilgi kişinin kendisine ait olan bilgilerdir. Söz konusu bilgiler bireyin kişisel düşüncelerini, amaçlarını, duygularını, inançlarını yansıtmaktadır.
- İkincisi ise “öteki”ne ait şemadır. Bu şemada ilişki içinde bulunulan diğer kişi ya da kişilere ait örüntüler söz konusudur.
- Diğer üçüncü şema ise “kişilerarası öğeler”e ilişkin şemadır ve “öteki” ile olan etkileşimi yansıtan davranışsal modelleri yansıtır. Söz konusu şema davranışı planlamakta, davranışa dair beklentileri şekillendirmekte ve sosyal durumun açıklanmasını sağlamaktadır. Tipik davranışsal örüntünün açıklamasını sunmakta ve duygulara, motivasyonlara dair bilgiler vermektedir. (Baldwin, 1992).

Baldwin’ın (1992) modeli tartışılmış ve onun ana yargısı olan “kendi”, “öteki” ve “ilişkiler” e dair yargıların bağımsızlığı desteklenmiştir. Ancak iletişim teorisyenleri için bu konseptlerin analiz edilmesi ve somut verilere dökümü zor olduğundan Fletcher’ın modeli burada devreye girmektedir (Fletcher, 1993; Fletcher ve Thomas, 1996). Fletcher (1993), daha dar bir tanıımı amaçlar ve üç hiyerarşik aşama sunar.

- Tüm sosyal ilişkiler hakkındaki bilgi “genel sosyal şema”dır. Bunlar norm halindeki inançları içermektedir: Kişi bir yabancı mıdır? En iyi arkadaş mıdır? Yeni aşçı mıdır? Eski çalışan mıdır?
- İkinci şema olan “ilişki türü şemalar”da, sıkı fıkı ilişkiler esastır. Aile, iş ve okul ilişkileri veya romantik ilişkiler bu aşamadır.
- Üçüncü şema ise “ilişkiye özgü şemalar”dır. Bu şemalarda kişinin bireysel ilişki şemalarıdır, tek bir kişiye özgüdür.

İlişkiye özgü şemalar, o belirli ilişki içindeki benzersiz deneyimlerden en çok etkilendiği için en çok değişime

uğrayanlardır. İlişki türü şemaları, aynı türdeki birçok ilişkide tutarlı deneyimler yaşandığında değişir ve daha istikrarlıdır. Genel sosyal şemalar, tüm ilişki türlerinde tutarlı deneyimler yaşanmadıkça çok nadir değişir ve en istikrarlı olanıdır (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 78-79)

Fletcher (1993) ayrıca daha soyut olan ilişki şemalarının somut olanlara göre daha az değiştiğini de vurgular. Pinker (1991) insanların iletişim halindeyken bilgiyi kullanmadan ilk önce bireysel ilişki şemasını, ikinci olarak ilişki tipi şemayı ve üçüncü olarak genel sosyal şemayı kullandığını vurgulamıştır.

Fletcher ve Thomas (1996) ilişkisel şemanın direkt olarak davranışları etkilediğine ilişkin veriler sunmuştur. Geçici yargılar, sözel olmayan davranışlara yansımaktadır. Dolayısıyla ikinci şemayı etkileyen öğeler de direk olarak davranışa yansımaktadır.

Söz konusu “ilişkisel tema” aile içi iletişim teorisi ile bağlantılıdır ve ilişkisel şemanın özelliklerini yansıtmaktadır. Söz konusu teori aile içi ilişkiler şemasına ait olan bilginin diğer bireyleri de etkileyeceğini, bu durumun kişinin ailenin tamamıyla ilişkisine, aile üyelerinin deneyimi ve sosyalleşmesine ve kültürel normlara bağlı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ilişkiler şemasının deneyimsel olması ve yeniden kurgulanan deneyimler içermesi, bu durumun aile üyelerinin tüm ilişkileri için merkezi önem taşıması söz konusudur.

Fletcher’ın (1993) ve Fletcher ve Thomas’ın (1996) yakın olan ilişkiler üzerine sundukları düşünceler teorisinin oluşmasında etkili olmuştur. Fletcher bu bağlamda dört faktöre işaret etmiştir:

1. İçtenlik: Güvenin, saygının ve aşkın olduğu ilişkiler.
2. Tutku: Hayatta kalma ve cinselliğe dair duygular
3. Bireysellik: Adil ve bağımsızlığı içermektedir.
4. Dış faktörler: Çocuklara ve güvenlik konularına dair içerikler barındırmaktadır.

Özellikle içtenlik, bireysellik, dış faktörler aile içi iletişim şemasında belirgin bir yere sahiptir. Aile ilişkilerinde tutkunun ise merkezi etkisi zayıftır. (Koerner ve Fitzpatrick, 2002).

Aile İçi İletişim Biçimleri

Aile İçi İletişim Teorisi dikkate alındığında iletişim biçimleri aile içi iletişim şemasında iki özelliğe ele alınmıştır.

1. Uyumluluk Odaklı Aile

2. Diyalog Odaklı Aile

Uyumluluk Odaklı Aile

Çocuğun onaylanmayazorlandığı, sosyal ilişkilere katılımının negatif yönde karşılandığı ailelerdir. Duyguların belirtilmesi genellikle söz konusu değildir, çatışmalardan kaçınmak gerektiği belirtilmekte, açık iletişim gözlenmemektedir. Ailede hiyerarşik bir güç dengesi bulunmakta ve çocukların bu hiyerarşiye uymaları istenmektedir. Bu durumda çekinik yapıda ve engellenmiş bireyler yetişmektedir. Uyumluluk aile içi iletişimde tutum, değer ve inançların homojenlik derecesini ortaya koymaktadır (Elwood ve Schrader, 1998; Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 85-86; Fitzpatrick ve Ritchie, 1993, s. 296-297)).

Diyalog Odaklı Aile

Çocuğun açık iletişim konusunda desteklendiği ve cesaretlendirildiği bir aile söz konusudur. Sosyal ilişkilere katılan çocuk, problem çözebilen, lider olabilecek kişiler olarak yetiştirilmekte ve bu beklentilerle davranışlarını şekillendirmektedir. Özgür bir şekilde iletişim kuran, duygularını belli eden ve kural üretebilen bireyler olmaları için aileleri tarafından yönlendirilen ve teşvik edilen bireyler söz konusudur (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 85; Fitzpatrick ve Ritchie, 1993, s. 296-297)

Yapılan araştırmalar, ailelerin karar verme sürecinde çocukları desteklendiklerinde yani diyalog odaklı bir iletişim söz konusu olduğunda çocuklarda iletişim korkusunun daha

düşük seviyede olduğunu göstermektedir (Erdoğan, 2020). Uyumluluk odaklı ailelerde ise “model alma” edimi çok önemlidir. Şiddet “model alma” ya oranla daha az etkili bir unsur olarak belirlemekte, baskın bir aile tipi görülmektedir. Çocuklar ebeveynlerin söylediklerinden çok yaptıklarını dikkate almaktadır. Ebeveynlerin baskın davranışı çocuğunu pasif davranışını ödüllendirebilir ya da tersine ebeveynlerin bu davranışlarına ters tepki geliştirebilirler. Bu onların iletişim korkusunu yenmelerini sağlayabilir (Koerner ve Fitzpatrick, 2002; Koerner ve Cvancara, 2002).

Modern ailenin dinamiklerini anlamak için iletişim alanındaki çalışmalar önem taşımaktadır, ailenin insan iletişiminde özgünlüklerini anlamak ve bireylerin nasıl bir aile içinde olduklarını analiz etmek kavramların tanımlanmasını da kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda uyum oranının fazla olduğu ailelerin geleneksel, hiyerarşik, dış dünyadan soyutlanmıştır. Ailedeki bireylerin maddi kaynakları paylaşımları, bireysel işlerin aileye göre organize edilmesi, ailede büyük oranda zaman geçirilmesi önemsenmektedir. Bu bağlamda bireyler zamanlarını ailelerine göre ayarlamakla sorumludur. Aynı zamanda anne-babanın kararları belirleyicidir ve uyulmalıdır (Koerner ve Fitzpatrick, 2002; McLeod ve Chaffee, 1972).

Aile İçi İletişim Teorisi’ne Göre Aile İçi İletişim Biçimleri

Bu iki inanç arasındaki değişimlere göre aile iletişim biçimleri dört gruba ayrılmıştır:

Hoşgörülü, Anlayışlı Aile

Söz konusu ailede diyalog da uyumluluk da eşit oranda vardır. Bu ailelerde hiyerarşi vardır ancak onaylanma arayışının da varlığı gözlenmektedir. Yeni fikirlerin sunulduğu, açık iletişimin gösterildiği bu ortamda ebeveynlerin çocuklarla son derece ilgili oldukları gözlenmektedir. Çocukların söyledikleri de dinlenmekte ve onlara büyük ilgi gösterilmektedir. Karar alma süreçlerinde çocukların fikirleri dinlenmekte ve çocuklara

zaman ayırmak konusunda titiz davranılmaktadır. Ebeveynlerin kendi başlarına aldıkları kararların neden alındığını, kendi düşünce, duygu ve davranışlarını açıkça ifade ettikleri ailelerdir. (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 87; Erdoğan, 2020, s. 56; Erkılnıç, 2020, s. 16).

Çoğulcu Aile

Diyalog odaklılığın fazla, uyumun az olduğu ailelerdir. Çocukların oldukça serbest oldukları, kendi kararlarını kendilerinin verdikleri anne-baba ve çocuğun birbirlerini destekledikleri bir ortam söz konusudur. Kimi zaman karar alma süreçlerinde çocuğun fikrine riayet edilirken, kimi zaman da onların bu süreçlere dahil edilebildiği ailelerdir (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 87; Erdoğan, 2020, s. 56; Erkılnıç, 2020, s. 16).

Koruyucu Aile

Bu tür ailelerde diyalog odaklılık seviyesi az ancak uyum odaklılık fazladır. Aile iç iletişimde anne babanın sorumluluklarının ve otoritesinin ağır bastığı söylenebilir. Ebeveynlerin aile içinde karar mercisi olduğu bu tür ailelerde, açık iletişim çok az görülmekte ve çocuklara kararlarını bildirecek kadar değer vermedikleri bir aile türüdür (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 87; Erdoğan, 2020, s. 56; Erkılnıç, 2020, s. 16). Genellikle bu tür ailelerin çocukları koruyan kollayan ve onlar hakkında en doğruyu bilen otoriter ana baba tutumuna sahip olan ebeveynler tarafından şekillendirildiği söylenebilir.

Dağınık Aile

Dağınık aileler, hem karşılıklı diyalogun hem de uyumluluğun az olduğu ailelerdir. Her bir bireyin kendi kararını başkasına danışmayı çok önemsemeden kendisinin aldığı, ailedeki üyeler arasındaki diyalogun da sınırlı olduğu ailelerdir. Çocukların kararlarının çok önemsenmediği, özellikle anne-babanın ayrı olduğu ailelerde bu yapı gözlenmektedir. (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 87; Erdoğan, 2020, s. 56; Erkılnıç,

2020, s. 16). Dağınık aileler bazı kaynaklarda ilgisiz aile olarak da nitelendirilmektedir ve bu ailelerde aile üyeleri arasında bağın çok zayıf olduğu, aile üyelerinin birlikte pek fazla zaman geçirmedeği, iletişimin ya sağlıksız ya da oldukça az olduğu vurgulanmaktadır (Öztop vd., 2018).

Devito'ya Göre Aile İçi İletişim Biçimleri

Devito'nun (2015) sistemli bir şekilde aile içi iletişim biçimleri dört grupta toplanabilir:

- Eşitlikçi iletişim
- Dengeli dağılan iletişim
- Dengesiz dağılan iletişim
- Tekelci iletişim

Eşitlikçi İletişim

Her bireyin iletişim örüntüsüne eşit şekilde katıldığı iletişim eşitlikçi iletişim olarak nitelendirilmektedir. Bu ilişkiler birincil ilişkilerdir ve aile içinde güvenli ve uyumlu bir bütünlük söz konusudur. Her birey benliğini dışarı vururken diğerine destek olmakta, duygu ve düşünceler, beklentilere uygun roller yerine getirilirken deneyimlerini birlikte yaşamaktadır. Aile içi çatışmaların yatışması ve öfkenin artmasına engel olunması bağlamında bu iletişim biçimi faydalıdır (Devito, 2015).

Eşitlikçi aile aynı zamanda rol ve sorumlulukların cinsiyet farkı olmadan da aile üyeleri arasında eşit dağıldığı ailelerdir. Modern dönemler mekan, miras ve fizyolojik ihtiyaçların karşılanması bakımından eşitlikçi aile türüne evrilen bir aile yapısının geliştiği düşünülen dönemlerdir (Öztop, vd. 2018, s. 15).

Dengeli Dağılan İletişim Biçimi

Ailede belirli alanlarda uzman olan aile üyeleri, bir yandan bu yöndeki rollerini daha iyi yerine getirirken, diğer yandan da ailenin çeşitli gereksinimlerini karşılamış olmaktadırlar. Dengeli dağılan iletişimin ortaya çıkmasında diğer bir koşul

ise, kadın ve erkeğin uzmanlık alanlarının eşit dağılım içinde olmasıdır (Devito, 2015).

Kitchler vd. (2017) engelli çocukların annelerinin ailelerinde tutarlılık duygusu ve iletişim kalitesiyle ilgili yaptıkları çalışmada özellikle engelli çocukların ailelerinde tutarsızlığın ve ailede dengesizliğin daha çok göz önünde olduğuna dair veriler elde etmişlerdir. Dolayısıyla ailedeki iletişimin dengesi pek çok farklı faktörden de etkilenebilmektedir.

Dengesiz Dağılan İletişim Biçimi

Bu iletişim türünde bireylerden bir tanesi çok baskındır ve bu birey iletişim alanlarının çoğunda diğerinden çok daha fazla etkilidir. İlişkilerin kontrolünde de düzenleyici, daha akıllı ve bilgili ya da daha baskın kişilik özellikleri gösterebilmektedir. Bu durumda aile içinde kararların alınmasında da odak noktası olarak kabul edilebilmektedir (Devito, 2015).

Bu iletişim biçiminde bireylerin karar verici olmadığı, diğer kişilere güvenmedikleri durumlar oluşabilmektedir. Söz konusu ailelerde ölçüsü olmayan davranışlar sergileyen, tutarsız, aşırı isyan eden ya da aşırı boyun eğen tutumlar söz konusu olabilmektedir. Bunların yanında dikkat çekmek için aşırı bir uyum gösteren, kendi benliğini ortaya koymayan ya da bunun için kavga eden, öfkeli, tepkisel özellikler gösteren tutumlar ön plana çıkabilmektedir. Çevresi ile uyumu olmayan, kişilere göre hareket eden bir yapıları da olabilmektedir (Çiftçi ve Gülaçtı, 2019, s. 1286).

Tekelci İletişim Biçimi

Ailenin büyüklüğünün fazla olduğu, iki ya da üç kuşaktan aile üyelerinin ve onların da yeni doğan çocuklarıyla genişleyen bu aileler geleneksel aile şeklinde ifade edilmektedir. Bu ailenin sosyal olarak oluşturduğu yapıda toplumun kültürüne göre en etkili kişisi (çoğu zaman evin en yaşlı erkeği) önemli bir rol üstlenmiştir. Bu kişi otorite sahibidir ve kendi fikirlerini ifade eden ve karşısındakileri kimi zaman eleştiren suçlayan

biri haline gelebilmektedir. Kimi zaman başka kişilerin fikirlerine başvurmakta ancak en son tahlilde kendi kararları uygulanabilmektedir (Devito, 2015).

Tekelci iletişim biçimine sahip olan kişiler kültürel değerleri fazlasıyla önemsemektedir ve bu değerlere uygun çocuk yetiştirmek isterler (Baumrind, 1996). Tekelci iletişim biçiminde kişi çocuğun sorgulamadan isteklerini yerine getirmesini beklemektedir ve dogmatik düşünce tarzına sahiptirler (Kuzgun, 1973). Özellikle sosyo-demografik özellikleri düşük olan ailelerde söz konusu iletişim biçimi daha belirgin olabilmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça ailelerde esneklik artmaktadır (Şimşek, 2006). Tekelci tutuma bağlı bir ailede yetişen çocukların eleştirilmekten ve yanlış yapmaktan korktukları gözlenmektedir. İsteklerini değerli görmeme düşüncelerini ifade edememe, aileye sevgisizlik duyma, çevreye karşı güvensiz olma ve iletişim sorunlarını sıklıkla yaşama söz konusu olabilmektedir (Erbil vd. 2006).

Yaygın Ana-Baba Tutum ve Davranışları

Türkiye’de yapılan araştırmalarda tutumlar konusunda ortak yargılar oluşturulmuştur. Yavuzer (2001), Yörükoğlu (1993) ve Ekşi (1985) tutumlar konusunda birbirleriyle paralel kuramlar ortaya koymuştur. Dolayısıyla söz konusu tutumların kavramsallaştırılmasında tüm bu araştırmacıların ortak zeminde bulunduğu söylenebilir.

Ana – baba çocuk ilişkileri alanında sosyal biçimlendirme yaklaşımını kullanan araştırmalar anne ve babaların farklı davranışları ve özellikleri ile çocukların farklı davranış ve özellikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. 1940’lardan beri süregelen bu araştırmalarda bağımsız değişken olarak kullanılan ana ve baba davranışları, destekleyici davranışlar ve denetleyici davranışlar olarak özetlenebilir. Çocuklarla arkadaşlık etme, yakınlık gösterme, sözle ve dokunarak sevgi belirtme; kısacası çocuğun benliğini onaylayan davranışlar destekleyici davranışlardır. Denetleyici davranışlar ise ana ve babanın çocuğun tutum ve davranışlarını kendi istekleri

doğrultusunda değiştirmek amacıyla yaptıkları hareketlerdir. Denetleyici davranışlar, zor yoluyla denetleme, ikna yoluyla denetleme ve sevgiden yoksun kılarak denetleme olarak üç ana sınıfta toplanmıştır. Zor yoluyla ve sevgiden yoksun kılarak denetlemenin temelinde çocuğun benliğine değer vermemek yatmaktadır (Atakan, 1991). Humphreys (2000) disiplinin ceza anlamına gelmediğini, amacın çocuğun özdenetim ve sorumluluk geliştirmesi olduğunu vurgulamakta, güven temelli bir disiplin yaklaşımının davranışları öğreten ve destekleyen, davranışın içselleşmesini sağlayan, empati ve sosyal sorumluluğu geliştiren özellikler taşıması gerektiğine işaret etmektedir. Fitzpatrick vd. (1996) açık ve destekleyici iletişim ortamlarının çocuklarda pozitif toplumsal davranışları arttırdığını, işbirliği, empati ve paylaşmanın arttığını vurgulamakta kontrolcü ve otoriter iletişim ortamlarının agresif davranışlara ve içe kapanıklığa neden olduğunu ifade etmektedir. Sevgi, güven ve rehberlik çocuklarda özgüven gelişimi konusunda son derece önemlidir. Bu tutum çocukların sorumluluk almasını, problem çözmesini ve karar almasını kolaylaştırmaktadır (Humphreys, 1999).

“Çocuğu sağlıklı ve sıcak ortamlarda büyümenin ilk şartı karı koca arasındaki uyumdur. Sıcak ve ilgi dolu aile ortamlarında yetişen çocukların davranışlarını anne – babalar kolayca denetleyebilirler. Uygulamada genellikle çocuğun bütün işlerini yaptırıp, aile içinde de bazı görevler vererek onda sorumluluk anlayışı geliştirilebilir. Yaygın olarak anne–baba tutum ve davranışlarında “koruyucu, baskıcı – otoriter, aşırı hoşgörölü ve demokratik yaklaşımlar hâkimdir (Yavuzer, 2001).

Otoriter (Baskıcı) Tutum

Duyarlılık ve tepkiselliğin düşük, denetimin yüksek olduğu otoriter tutumda çocukların ilgileri, kişilik özellikleri ya da ilgileri dikkate alınmamaktadır. Ebeveynlerin çocuğa sundukları beklentilerinden daha azdır ve disiplin anlayışları oldukça katıdır. Ana babanın çocuktan beklentileri, onların

çocuğa sunduklarından daha fazladır. Kurallar konmakta ve çocuğa da açıklanma gereği duyulmamaktadır. Otorite korunmakta ve otoriteye karşı gelen çocuk ceza almaktadır (Adams, 1995). Ana baba sevgisi istenilen davranışların oluşması ve gelişmesinde bir pekiştiren olarak kullanılır (Kuzgun, 1973; Yavuzer, 2001).

Eğitimde başvuru yöntem cezadır ve ağırlıklı olarak bireye verilen ceza suçla orantılı değildir. Ceza çocuğu “yola getirmek” amacıyla verilmekte ve birçok ailede aynı amaçla uygulanmaktadır. Dayak, ayıplama, kınama, suçlama, korkutma gibi pek çok yöntem denenmekte ve çocuğun en insani ve doğal hakları uslu ve uyumlu olması karşılığında verilmektedir (Yörükoğlu, 1993).

Söz konusu tutum yanlış yapma korkusunun olduğu, anne babaya yönelik sevginin eksik yaşandığı, başka kişilerle sağlıklı ilişkilerin kurulamadığı, duygulara hakimiyette zorlandığı, güvensiz bir yapıya işaret etmektedir. Eleştirinin fazlalığı çocuğu çekingen hale getirirken, kendine güveni zayıf, karşılaştığı zorluklar karşısında hemen vazgeçen, aşağılık duygularının baskın olduğu kişilik yapıları gözlenmektedir. Kibar, suskun davranışlarına karşın kırılgan, çabası, korkak, başka kişilerin etkisinde kolaylıkla kalabilen aşırı duyarlı kişilik yapıları bu tür tutumda söz konusu olabilmektedir (Çiftçi ve Gülaçtı, 2019, s. 1286).

İzin Verici Tutum

İzin verici tutum söz konusu olduğunda tepkisellik fazla ama denetim az oranda uygulanmaktadır. Çocukların pek çok duygusu anlayışla karşılanmakta cinsel ve saldırgan dürtülere de hoşgörü gösterilmektedir. Çocuğun isteği tercihleri yapabildiği, toplumsal değerlerin ve kuralların çocuklara öğretilmediği ve bunlara uyumunun da beklenmediği bir tutumdur. Çocuğun kurallara uymaması yaptırım uygulanmasını gerektirmemekte ve çocuk tüm inisiyatifi elinde tutmaktadır. Çocuğun tüm istek ve beklentileri aile tarafından kabul edilmekte ve yerine

getirilmekte, bu anlamda ebeveynle sağlıklı bir iletişim ve denge kurulamamaktadır. Aşırı şımartılan bu çocuklar aynı zamanda aşırı bir sevgi görmüşlerdir (Yavuzer, 2001; Yörükoğlu, 1993; Ekşi, 1985).

Kalabalık yetişkinlerin arasında büyüyen ve orta yaşın üstünde çocuk sahibi olan bireylerin içinde büyüyen çocuklar ve tek çocuklarda bu durum biraz daha yaygındır. Ebeveynler arasında sağlıklı iletişim olmaması, dengesiz ve abartılı sevgi ortamı kişinin doyumsuz bir birey olarak topluma dahil olmasına neden olabilmektedir (Mızrakçı, 1994).

Ana-Baba Tutumlarını Etkileyen Etkenler

Anne baba tutumları genel olarak ergenin yaşından, cinsiyetinden, ailenin sosyo-ekonomik durumundan, ana-babanın yetiştirme biçiminden, anne-baba arasındaki ilişkilerden, kültürel özelliklerden ve kişilere has özelliklerden etkilenir.

Berends'e göre (1997) ebeveynin çocukluk deneyimleri, duygusal farkındalığı, kendilik algısı, ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliği, aile içi iletişim biçimleri, ailedeki stres, çevresel koşullar, yaşam olayları, günlük baskılar kısacası ebeveynin içsel dünyasını etkileyen tüm unsurlar anne baba tutumlarını etkilemektedir.

Berk (2000) ise ebeveynlik davranışlarının biyolojik, psiko-sosyal ve çevresel değişkenlerden etkilendiğini, benzer şekilde ebeveynin çocukluk deneyimleri, psikolojik durumu, sosyoekonomik düzeyi, eğitimi, evlilik/ebeveyn ilişkisi (ev içi uyum, çatışma veya boşanma), sosyal destek (akraba, komşular, sosyal hizmetler), kültür ve toplumsal normlar ve çocuğun özelliklerinin de belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Ebeveynler model olma, disiplin verme, çocuğun ilgi ve yeteneklerini destekleme ve sağlıklı iletişim kurma bağlamında çeşitli rollere sahip olduklarından bu rolleri uygun tutum ve davranışlarla gerçekleştirmeleri ergenin ileri hayata taşınmasında önem arz etmektedir (Özgönenç, 1972).

Konu Türk aile yapısı bağlamında değerlendirildiğinde ekonomik durum, kentleşme, modernleşme, kadının iş yaşamına katılımı, kültürel ve toplumsal rollerin değişimi aile yapısını değiştirmiş ve anne baba tutumlarını da etkilemiştir (Cankar, 1991). Vergin (1991) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte geniş aileden çekirdek aileye, patriyarkal yapıdan görece daha eşitlikçi aile yapılarına geçildiğini, kentleşme ile birlikte dönüşüm gerçekleştiğini vurgulamakta ve bu durumun aile rollerini, otorite ilişkilerini, evlilik biçimleri ve çocuk yetiştirme pratiklerini ve dolayısıyla anne baba tutumlarını da etkilediğini belirtmektedir. Modernleşme, kentleşme ve ekonomik koşullar aileyi dönüştürmektedir (Rodman, 1965). Benzer şekilde Çakmaklı (1991) Türkiye'deki ailelerde görülen yaygın sorunları şu şekilde özetlemiştir: Ekonomik sorunlar, evlilik çatışmaları, iletişim problemleri, çocuk ihmali ve istismarı, boşanma ve tek ebeveynlik, göç ve uyum problemleri, alkol, kumar, madde kullanımı ve davranış sorunları. Tüm bu sorunların anne baba tutum ve davranışlarına da etki etmesi son derece olasıdır. Kağıtçıbaşı (1996) ise Batı merkezli bağımsızlığı temele oturtan gelişim modellerini eleştirmekte ve ailenin ve bireyin kültürle birlikte şekillendiğini, Türk toplumu gibi toplumlardaki bireyleri değerlendirirken “ilişkisel-atonom benlik” ve “aile değişimi modeli” gibi kavramlara başvurmak gerektiğini ifade etmektedir. Bu kavramlar bireyin hem özerk hem de ilişkisel bağlılık gösterebilmesine işaret etmektedir ve ona göre bu iki özellik birbirini dışlamamak zorunda değildir. Aile değişim modeline göre ailede ekonomik nedenlerle sınırlı bir çözülme (çekirdek aileye geçiş) olsa da, duygusal bağlılık devam etmekte, Batı toplumlarındaki gibi tam bireyselleşme değil, yeni bir birleşik model oluşmaktadır. İlişkisel- Atonom Benlik Modeli'ne göre ise birey bağımsız ve ilişkisel olabilmekte, hem kendi kararlarını alabilen hem de aile bağlarını koruyabilen biri olarak benlik geliştirebilmektedir. Bu bakış açısı da ebeveyn tutumlarını etkileyebilmektedir. Davis (1973) ise ebeveynlerle

gençler arasındaki çatışmanın sosyal nedenlerini ve işleyiş şekillerini açıklamaya çalıştığı çalışmasında ebeveyn- genç çatışmasının bireysel psikolojik sorunlardan daha çok sosyal yapıdaki değişimlerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Gençlerin anne-babalarından farklı değer ve hayat tarzlarını benimsemelerinin çatışmanın ana kaynağı olabileceğine işaret etmektedir. Sosyal değişimin hızlanması ve çatışmaların buna bağlı olarak artmasını beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla sosyolojik nedenler ve değişimler ana baba tutum ve davranışına etki eden önemli bir faktördür.

Özellikle ebeveynin çocuğunu daha iyi anlamak istemesi de anne-baba tutumunu değiştirebilmektedir Weiss (1997) çocukların sözel ya da sözsüz davranışlarını yorumlamayı, duygusal farkındalık geliştirmeyi ve bireysel farklılıkları değerlendirerek rehberlik sağlamayı seçen ebeveynlerin tutumlarını değiştirebileceklerine işaret etmekte ve buna rehberlik etmektedir. Laffe (1998) ise ebeveynlik rollerini değerlendirirken anneyi farklı bir konuma yerleştirmekte ve kadınları “ev içi etik rehberler” olarak nitelendirmektedir. Buna göre anneler oğullarına erdemli olmak, dini sorumluluklar, sosyal görevler, ahlaki erdemler gibi meselelerde eğitim vermektedirler.

Covey (1997) ise cezaya-ödüle dayanan geleneksel anne-babalıktan çok ilişki odaklı, değer temelli, proaktif ebeveynliğin kalitesinin artacağına işaret etmektedir. Aile içinde hiyerarşik değil, işbirlikçi bir modelin aile içi sinerjiyi arttıracağını savunmaktadır. Ailelerden beklenen tutum ve davranışların sağlıklı olması ailelerin psikososyal gereksinimlerinin karşılanmasına da bağlıdır. Bu anlamda sosyal destek sistemleri de önem arz etmektedir (Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu, 2000).

Ebeveynlerin iş ve aile rollerinin de zaman zaman çatışması söz konusudur, kariyer beklentileri, uzun çalışma saatleri, esnek olmayan işler ailelerin ev hayatına yeterince zaman ayıramamasına neden olmakta, toplumun beklediği “iyi

ebeveynlik”, “başarılı kariyer” sorumluluk” gibi yükümlülükler anne baba tutum ve davranışlarını etkileyen başka bir boyut olarak ortaya çıkabilmektedir (Golden, 2000).

Anne baba tutumlarını etkileyen başka bir faktör olarak depresyon Jacob ve Johnson (1997) tarafından irdelenmiştir. Buna göre depresif anneler duygusal olarak geri çekilen, aşırı yüklenmiş davranışlar sergilerken, depresif babalar eleştirici, öfkeli ve daha az katılımcı tutum sergilemekte bu durumlar çocuklarda davranışsal sorunlar, kaygı, içe kapanma ve uyum güçlüklerine neden olabilmektedir.

Özetle anne baba tutumlarını etkileyen faktörler çok boyutlu ve çok katmanlıdır ve her bir faktör, tutumları farklı şekillerde etkilemektedir.

İLETİŞİM

Tüm canlıların yüzyıllardan beri sürdürdükleri duygu, düşünce, bilgilerin birçok farklı yol ve yöntemle bir diğerine aktarılma süreci olarak ifade edilebilecek iletişimin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır (Baltaş ve Baltaş 1992). Zaman içerisinde etkili iletişim araçları, teknik ve becerileri geliştirilmekte ve iletişim çağı yaşanmaktadır. Kurumsal ve bireysel düzeyde sosyal yaşamın temel özelliği haline gelen iletişim karşılıklı bir etkileşimi içermektedir.

Söz, yazı, görüntü, el-kol hareketleri, simgeler, sessizlik gibi pek çok yolla bireyler, topluluklar ve gruplar birbirlerine duygu ve düşüncelerini aktarmaktadır. Kaynak ve alıcı arasındaki alışveriş olarak da nitelendirilebilir (Demirel, 1992). Çift yönlü bir süreç olan iletişim sadece iletinin gönderilmesi ve alınması süreci değildir, iletilerin ilişkili olması gereken bir bağlamın varlığı da gerektirmektedir.

Birçok teorisyen iletişimi kişiler arasında sembol ve anlamların aktarım süreci olarak tanımlamaktadır (Fitzpatrick ve Ritchie, 1993). Minimum olarak, iletişim teorileri semboller oluşturulan ve sunulan bilişsel süreçleri ve sembollerin sosyal aktarımını içermektedir. İletişimin sembolik doğası gereği

düşünceler sembolik ve yeniden sunulan formlarda olur ve süreç bu şekilde tanınır ve sunulur. Shannon ve Weaver (1949)'ın modeli bu anlamda temel alınmaktadır. Sperber ve Wilson'ın (1986) Çıkarımsal Modeli ise nicelik olarak farklı bir yapı sunmaktadır. Söz konusu modeller iletişime niceliksel olarak yaklaşmakta, iletişim yeterliliğini kesin sonuçlar ve dikkat çekme üzerine odaklanmaktadır. İletişimde bulunan kişinin amacı, bilgisi, dinleyicilerin bilgi düzeyi, kelime dağarcığı, sözlerin sekansı gibi unsurların iletişimdeki önemine dikkat çekmektedir.

Diğer bir deyişle çıkarımsal modele göre semboller, karmaşık bilişsel süreçlerde tanıtım, hafızaya yönelik verileri açıklar ve sunar. İletişim, kaynak ve alıcı, kaynağın ve alıcının kapasitesi arasındaki ilişki ve sembollerin sosyal olaylarda kullanılmasını içermektedir. Aynı zamanda sembollerin seçim süreci, göndericinin alıcıyı etkileme becerisi ve sosyal ortamların benzerliğini de içine almaktadır.

Çıkarımsal modele göre iletişimci sadece sembollerden sorumlu değildir. Aynı zamanda onları analiz etmelidir. Aileyi etkileyen farklı unsurlar şunlardır: Aile üyelerinin beklentileri, aile içi yapı ve aile üyeleri tarafından oluşturulan kavramlara şekil veren aile kavramının kendisi (Koerner ve Fitzpatrick, 2002, s. 72).

İletişimde çatışma türleri genel anlamda dört grupta açıklanabilmektedir. Bunlar şu şekildedir:

1. Kişi-içi iletişim ve çatışma
2. Kişilerarası iletişim ve çatışma
3. Örgüt içi iletişim ve çatışma
4. Kitle iletişimi ve çatışma (Dökmen,1994; Berger ve Chaffee,1987; Roloff, 1987).

İletişim Süreci

İletişimde bilgi akışı çift yönlüdür ve en az iki sistem iletişimi gerçekleştirebilmektedir. Tek yönlü bilgi iletişimi

“enformasyon”, iki yönlü bilgi alışverişi ise “kominikasyon veya iletişim” şeklinde adlandırılmaktadır (Akman, 1982). Kaynak, kanal, ileti, alıcı ve geribildirim iletişim sürecinin temel unsurlarıdır.

İletiyi oluşturan ve kanal kullanarak hedef kitleye ulaştıran birime kaynak adı verilmektedir. Kaynağın iletiyi alıcıya ulaştırması için kullanılan yol kanal olarak ifade edilmektedir. Kaynak ve ileti arasındaki ilişki ileti sayesinde sağlanmaktadır. Görsel ve işitsel anlatımlar, temas, rakamlar, harfler, ses tonu, yüz mimikleri kaynak ve alıcı arasındaki duyguların, düşüncelerin kodlanmış halde yansımalarıdır. Alıcı ise iletinin ulaşması hedeflenen kişi ya da gruplara verilen isimdir. Alıcının iletiye verdiği her türlü tepkiye de “geribildirim” denmektedir (İplikçi, 2015).

İletişimde bilgi akışının çift yönlü olması gerekmekte, iki insanın karşılıklı konuşması gibi kurtların birbirleriyle tehlike anlarındaki haberleşmeleri de iletişimin bir türüdür. İletişim sadece konuşmayı ifade etmemektedir (Dökmen, 1994). Söylenecek şeye karar vermek, bunun zamanını ve söyleneceği yeri belirlemek, en iyi ne şekilde söyleneceğine karar vermek, alıcının tam olarak anlayabileceği şekilde anlatmak, göz kontağı kurmak ve akıcı bir dil kullanmak, dikkati vermek ve iletinin alınıp alınmadığının farkına varmak bu süreçte önemlidir. İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan iletişim birlikte yaşamının da ön koşulu ve varoluşun da zorunluluğudur. Paylaşmak, hoş vakit geçirmek, eğlenmek amaçlarıyla gerçekleştirilen iletişim toplumu inşa eden ve devamlılığını sağlayan bir “harç” görevi görmektedir (Dursun ve Aydın 2011; Anık, 2002; Görmüş vd. 2013)

Dinleme ise iletişimin temel unsurlarından biridir ve iyi bir iletişimcinin sadece söylenenler değil mimik, ses tonu, beden dili gibi sözsüz mesajları da “duyması” beklenmektedir. Sözsüz mesajlar iletişimin temel unsurlarından hatta kimi zaman tek başına iletişimin kendisinin yerini tutmaktadır (Clarke, 1996).

Kişilerarası İletişim Becerileri

Kişilerarası iletişimin kaynağında ve hedefinde insan vardır (Dökmen, 1994, s. 23). Tubbs ve Moss’a göre (1974), kişiler arası iletişimin unsurları şu şekildedir:

- Kişiler yakın ve yüz yüze olmalı.
- Karşılıklı mesaj alışverişi olmalı.
- İletiler sözlü ya da sözsüz olmalı (Dökmen, 1994)

Kişiler arası iletişim sırasında bireylerin kimi zaman saldırgan ve savunmacı, kimi zaman pasif, etkisiz veya etkili, sorun çözücü ve girişken olabildiği gözlenmektedir. Tüm bu davranış biçimleri çeşitli sorunlar içerebilmektedir. Bireylerin anlaşılmadıklarını ya da karşılıklarını anlamadıklarını hissetmeleri olasıdır. Ancak etkili iletişim sorun çözmeye dönük olmalıdır (Deniz, 2010).

İletişim kurulan kişiye ya da gruba saygı duymak, varlıklarını kabul etmek, onlara önemli ve değerli olduklarını hissettirmek önemlidir. Abartıdan uzak, gerçekçi ve doğal davranmak da iletişimi daha etkili bir boyuta taşıyacaktır. Empati ise iletişimde en önemli unsurlardandır. İletişimin gücünü arttırmak ve karşılıklı anlaşılma için duygu ve düşüncelerde birliktelik sağlanmalıdır (MEGEP, 2008).

İlişkide bulunan kişiyi “kabul etme” ona gerçek anlamda değer verme anlamına gelmektedir ve bu iletişimin temel ilkesidir (Gordon, 1996). Kişilerin birbirlerinden farklı ve değerli olduğunu kabul, ona saygı duyma, bireyin haklarını kabul etme, mahremiyet hakkına saygı duyma gibi unsurlar iletişim becerilerinde son derece önemlidir (Owen ve Bugay, 2014). Benlik saygısı yüksek bireyler etkili iletişim kurabilmekte, kendileriyle de doyurucu bir iletişim kurabilmektedir. İletişim becerileri bu anlamda insanların hayata karşı genel bakışlarını, başarılarını ve tutumlarını doğrudan etkilemektedir, Bu noktada aldığı sözlü ya da sözsüz mesajlara duyarlı olan, etkin dinleyen ve tepki veren kişilerin iletişim becerilerinin yüksek olduğu söylenebilir (Erözkan, 2005; Bingöl ve Demir, 2011). Bireyler

arası ilişkilerde bireylerin her birini etkilemeye, onların duygularına, tutum ve davranışlarına etki etmeyi amaçlayan kişilerin iletişim becerilerine sahip olmaları şarttır ve bu durum ilişkilerine de olumlu yansıyacaktır (Tepeköylü vd.,2009).

ERGENLİK/ ERGENDE RUHSAL VE TOPLUMSAL GELİŞME

Bu bölümde “ergenlik nedir?”, “ergenlik aşamaları”, “ergenlikte gelişim görevleri”, “ergenlik kuramları” ve “gencin bağımsızlık gelişimi” ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

ERGENLİK NEDİR?

“Adolesan” kavramı Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 10-19 yaşında olan kişileri kapsamakta, 15-24 yaş aralığının ise “genç” şeklinde kabul edildiği belirtilmektedir (Dilbaz ve Günay, 2021; WHO, 2025).

Ergenliğin tanımı pek çok farklı disiplinden bilim insanları tarafından denlenmektedir. Modern ergenlik psikolojisinin en önemli araştırmacılarından biri olan G. Stanley Hall (1904) ergenliği “fırtına ve stres” dönemi şeklinde tanımlamıştır. “*Adoloscence*” adındaki derin kitabında ergenliği çok farklı boyutlardan detaylı olarak ele almıştır.

Ergenlik diğer araştırmacılar tarafından değişik biçimlerde de tanımlanmıştır. Örneğin Blos (1962, 1979) tarafından psiko-seksüel gelişimin dört evresinin sonuncusu olarak tanımlanır. Ona göre ergenlik kişinin ikinci kez doğuşunu ifade etmektedir. Çocukluk bağılıklarından kurtulan birey, psikolojik bir özerklik kazanmakta ve kimliğini yeniden yapılandırmaktadır. “İkincil bireyselleşme”, “kimlik oluşumu”, “gerileme ve yeniden yapılanma”, “aile ilişkilerinde dönüşüm”, “anne baba imgelerinin yeniden örgütlenmesi”, “yaratıcılık ve toplumsallaşma” gibi birçok farklı aşamayı yaşayan birey bu aşamalardan sonra yetişkinliğe ulaşmaktadır.

Siegler (1996) ise, ergenliği “insanda, bireyin yetişkine özgü ayrıcalıklarının kendisine verilmediğini hissettiği zaman başlayan ve yetişkinin tüm gücü ve toplumsal konumu toplum tarafından bireye verildiği zaman sona eren gelişim dönemi” olarak tanımlar. Gelişimi “evrimsel bir çerçeve” içinde gören araştırmacı türlerin evrimini üç temel mekanizmaya bağlamaktadır. “Değişkenlik üretme”, “değişkenler arasından uyum sağlayanların seçilmesi” ve “geçmiş deneyimlerin derslerini koruma” şeklindedir. Çocukların düşünme biçimlerinin gelişimi de aynı işlevleri yerine getiren mekanizmalara dayanmaktadır.

Heckhausen ve Schulz (1996) ise genç yetişkin bireye çeşitli yetişkinliğe dair rolleri yurttaş sorumluluğunun zorunlu sonuçlarına katlanmadan deneme imkanı sunulduğunda yaşanan bunalım olarak tanımlamaktadır. İnsan gelişiminin merkezinde kontrol isteği olduğunu ifade eden kuramcılar, kişinin iç dünyasını ve dış dünyasını kontrol etme isteğinin olduğunu, çocukluk ve ergenlikte çevreyi değiştirmeye çalışan, yetişkinlikte hem çevreyi hem kendilerini kontrol etmeye, yaşlılıkta ise daha çok iç dünyasını kontrol etmeye çalışan bireyler olduğunu işaret etmektedir. Bu durum sürekli bir uyum sürecidir. Ergenlik döneminde özellikle birincil kontrol adı verilen “bağımsızlık kazanma, seçim yapma, kendini kanıtlama” çabaları baskınken, başarısızlıklar, sınırlar, toplumsal kurallar karşısında ikincil kontrol sistemleri (yeniden değerlendirme, kabullenme gibi) gelişmeye başlamaktadır.

Gander ve Gardiner (2015)’e göre ergenlikte “biyolojik değişim”, “bilişsel gelişim” ve “psikososyal gelişim” şeklinde üç evre bulunmaktadır. Biyolojik gelişim, hormonların etkisiyle bedensel büyümenin hızlandığı, cinsel olgunluğun gerçekleştiği dönemdir. Bu değişim benlik algısını ve toplumsal ilişkileri dönüştürmektedir. “Bilişsel gelişim” aşamasında ergen artık soyut, hipotetik, olasılıklı düşünme becerisi kazanmıştır ve düşünme stratejileri aktif hale gelmiştir. “Psikososyal gelişim” döneminde ise “kimlik kazanımına karşı kimlik karmaşası”

krizi yaşanmakta birey “Ben kimim?” sorusunu yanıtlamak, aileden bağımsızlaşmakta ve akran ilişkilerinin belirgin hale gelmesini deneyimlemektedir.

Dacey ve Kenny (1994) ise ergenlikte biyolojik, bilişsel, psikososyal gelişim evrelerini detaylı açıklamakta ve demokratik, otoriter ve izin verici ebeveynlik stillerinin ergenin gelişimine olan etkilerini irdellemektedir. Özellikle aile, okul ortamı, arkadaş grupları, romantik ilişkilerin kimlik gelişime etkisi olduğunu ifade eden araştırmacılar ergenlik döneminin hem risk hem de gelişim fırsatı sunan bir dönem olduğunu vurgulamaktadır.

Çocukluk ve yetişkinlik arasında kalan psikolojik anlamda sorunların yaşandığı gelişim dönemi olan ergenlik döneminde ruh sağlığı son derece önemlidir. Ergen ruh sağlığının düz bir çizgide değil, zikzak çizerek ilerlemesi söz konusudur. Davranışlarında tutarsızlık yaşayan ergen döneme özgü gelişim ödevlerini de tam anlamıyla gerçekleştirmeye çalışmakta söz konusu ödevlerdeki başarı/başarısızlık durumlarının yetişkinliğe uyumu da belirlemesi söz konusudur. Ergenlik dönemi kendi içerisinde aşamaların söz konusu olduğu heterojen bir süreçtir ve çeşitli evrelere ayrılmaktadır (Koç, 2003). Bu evreler şu şekilde özetlenebilir:

Erken Ergenlik (10-14 yaş)

Erken ergenlik dönemi 10 yaş ile 14 yaş arası olarak kabul edilmektedir (Patton vd. 2016). Buluş çağı adı verilen dönemde hızlı bir boy uzaması, kilo artışı, iç organların hızlıca gelişmesi, fiziksel potansiyelin artması, bilişsel gelişim ve somut düşünceden soyut düşünceye geçme evresi söz konusudur (TÜBA – UNFPA Raporu, 2004). Bu dönemde benlik tanımlamaları da değişmekte, çocuğun bilişsel süreci de kendini konumlandırmasına yardımcı olmaktadır (Harter 1986, Rosenberg 1986).

Orta Ergenlik (15–17 yaş)

Bu evrede vücudun gelişimi büyük oranda tamamlanmış ve özellikle ruhsal alanlardaki sorunların çözülmesi gerekmektedir. Özellikle arkadaş ilişkileri, sosyal ortamda önemli biri olmak, otorite çatışmaları, ebeveynin değerinin düşmesi, aileden ayrılma ve bağımsızlık, bireysellik isteği gelişimsel olarak ergenin çözmesi gereken sorunlardır. Karşı cinsle iletişimin arttığı, cinsel kimliğin şekillendiği, grup arkadaşlığının önem kazandığı bir evre söz konusudur (TÜBA – UNFPA Raporu, 2004).

Geç Ergenlik (18 yaş ve üstü)

Kimlik gelişimi tamamlanmış, kimlik duygusunda bütünlük sağlanmıştır. “ben kimim?” sorusuna yanıt veren birey bu şekilde kendini tanımlamakta kimlik bütünlüğü sağlamaktadır. Mesleğin seçilmesi, karşı cinsle ileriye yönelik ilişkilere başlanması, grup bilinci, aidiyet, değerler sistemi geliştirmek bu dönemin gelişim ödevlerindendir ve kimliğin oluşturulmasında önemli bir evredir (TÜBA – UNFPA Raporu, 2004).

ERGENLİKTE GELİŞİM GÖREVLERİ

Ergenlik döneminin kişinin yetişkin rolleri için gereksinim duyduğu davranış, tutum ve becerileri kazanması için gelişim görevlerini tamamlaması beklenmektedir. Havighurst (1972) “klasik gelişim görevleri” kuramında bedensel değişimleri, toplumsal cinsiyet rolünü benimseme ve kabul etmenin, akranlarla kurulan olgun ilişkilerin ve aileden sağlıklı bir şekilde ayrılmanın önemini vurgulamaktadır.

Geleceğini kurmak isteyen ergenin sorunlarının çözümü ve yetişkinliğe doğru uzandığı yolda kendini başarılı hissetmesi, gelişim görevlerini ifade eden özel davranış türlerini kazanmasına bağlıdır. Bu görevler Gander ve Gardiner, (2015)’e göre şu şekilde özetlenebilir:

- Bedeni kabul etmek ve etkili kullanmak
- Toplumsal cinsiyetini kabul etmek

- Aynı cinsten ve farklı cinsten yaşıtlarıyla yeni ve olgun ilişkiler kurabilmek
- Ebeveynlerden bağımsızlaşabilmek
- Meslek seçimini gerçekleştirmek
- Karşı cinsle ilişkilerde olgunluğa erişmek
- Topluma karşı sorumlu olmak ve davranışlarla bunu göstermek
- Değer, ahlak sistemi ya da ideoloji geliştirmek

Erikson (1968) ergenlik görevlerini değerlendirirken kimlik kazanımı ve kimlik karmaşası arasındaki çelişkilere değinerek bu dönemi kritik bir dönem olarak değerlendirmiştir. Ergenlikteki bu görevlerin okul deneyimleri, kültür, bireysel farklılıklar ve toplumsal beklentilerle şekillendiğini ileri süren araştırmacılar bunu çalışmalarıyla de desteklemektedir. Örneğin Arnett (1999) ergenliğin fırtına ve stres durumunun kültüre bağlı olarak değiştiğini, Steinberg (2014) sosyal baskılar, biyoloji ve bilişsel gelişim düzeylerinin gelişim görevlerini etkileyebileceğini ifade etmektedir. Eccles vd. (1998) gençlerin okuldaki tecrübelerinin mesleki yönelimlerini, motivasyon ve başarılarını etkileyebildiğini vurgulamaktadır. Lerner (2006) ise birey-çevre uyumunun önemine işaret etmekte ve ergenlikte görev başarısının pozitif gelişim olarak nitelendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla gelişim görevleri biyoloji, kültür, toplumun şekillendirdiği çok katmanlı bir süreçtir.

Coleman ve Hendry (1999) ergenlik dönemini biyolojik gelişim, bilişsel gelişim, psikososyal ve duygusal gelişim, ergenlik dönemindeki davranışlar ve riskler, aile ve sosyal çevrenin rolü bağlamında irdelemiş ve ergenliğin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

ERGENLİK KURAMLARI

Bu başlık altında G. Stanley Hall'un kuramı, psikoanalitik kuram, öğrenme kuramı, Sullivan ve Lewin'in, Spranger'in Erikson'un kuramları, antropoloji kuramı, kuramı ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

G. Stanley Hall'un Kuramı

Hall (1904) ergenlik kavramını psikolojiye kazandırmış ve özellikle çocukluk ve ergenlik arasındaki bireyi incelemeyi ilgi alanı olarak belirlemiştir. Darwin'den etkilenen Hall, onun evrimle ilgili görüşlerini çocukluk ve ergenlik davranışları bağlamında değerlendirmiştir. Benzer şekilde Ernst Haeckel'in (1876) de Darwin'den etkilenerek evrim kuramı ve insan gelişimindeki etkileri üzerine çalıştığı bilinmektedir. Ana rahmindeki büyüme evreleri, evrim teroisi ile paralel veriler içermektedir.

Ergenlik Hall'a (1904) göre insan evrimindeki ilkelikten uygarlığa geçişi simgelemektedir. Bu nedenle ergenlik, çocuklukla yetişkinlik arasında çok önemli bir geçiş dönemi olarak görülmüştür. Ergenlik çağındaki gencin yabanilikle uygarlık arasında bir yerde olduğuna inanan Hall, ergenliği bir stres ve fırtınalar dönemi olarak nitelendirmiştir.

Hall'e göre ergenlik, bireysellik duygusunun geliştiği bir yeniden doğuş dönemi olarak algılanabilir. Kendi benliğini düşünen, kendi hayatta kalma güdülerine göre yaşayan ergen, tekrar uygarlaşmış, sosyal sorumluluklarla yüklü ve diğerleriyle iyi geçinmeye toplum tarafından zorlanır. Hem kendisinin ilgileri ve toplumun yararı arasında çekişmeler yaşar (Adams,1995).

Ergenlik çağındaki genç bir taraftan daha basit, daha temel içgüdüler tarafından bir yöne çekilmekte, diğer taraftan ise hayatında ilk kez toplumun diğer önemli kurumlarının farkına varmaktadır. Hall'un (1904) insan evriminin en düşük düzey düzeyine benzettiği çocuklarla kıyaslanacak olursa, ergenlik dönemindeki birey eğitilebilir ve bir kalıba

sokulabilir niteliktedir. Bu genç sanatın, bilimin ve dinin değerini anlayabilir. Düşünebilir ve mantık yürütebilir. Aynı şekilde Hall, ergenin hayatına bir yön vermeye hazır olduğunu savunmuştur. Ona göre ergen, bu dönemde kendi kültürünün gerçek bir parçası haline gelerek, bu kültür içinde kendi konumunu algılamaya başlayabilir. Hall'un kuramı 20. yüzyılın başlarında itibarını kaybetmiştir. Hall'un insan gelişimi ile özümseme arasındaki bağlantıda ısrar etmesi ve ergenliğe ilişkin bilgi birikimini düzgün olarak bir araya getirememesi başarısız olmasının en önemli nedenidir. Ergenliğin buhranlı olmasının nedeni çocukluktan kesin bir çıkış olması ve eşsiz caydırıcılık ve duyarlılıkların yaşanmasıdır.

Ergenlik Gelişimi İle İlgili Psikoanalitik Kuram

Sigmund Freud (2012) tarafından insan gelişimini ilk evrelerinden son evrelerine kadar ele alan psikoanalitik kuram çocukluk evrelerini daha çok önemseyip, ergenliği ikinci derecede önemli bir durum olarak irdelemiştir. Freud insan yavrusunun cinsel dürtülerine vurgu yapmakta ve bu dürtüleri temel almaktadır. Ergende meydana gelen fizyolojik değişimler ve ergenlik çağında gencin cinselliğe karşı yaklaşımı ergenliği fırtına ve stres dönemine çevirmektedir.

Çocukların geçirdiği ilk dönem oral dönemdir. Bu dönemden 1 yaşına kadar ağız, dudaklar ve dilin cinsel yönden çocuğun en çok zevk aldığı duyarlı bölgeler olduğu ifade edilmektedir. (Merter, 2014; Burger, 2006). 1-3 yaş arasındaki dönem ise anal dönem olarak nitelendirilmekte ve cinsel anlamda çocuğun en hassas bölgesinin anüs olduğu belirtilmektedir. Emmekten ziyade dışkılamak ve anal olarak uyarılmak haz yaratmaktadır (Burger, 2006). Çocuğun üç yaşında fallik aşamaya geçtiği ve 5 yaşına kadar sürdüğü söylenebilir. Cinsel bölgelerin en hassas olduğu evre bu evredir ve Oedipus çatışması bu dönemde gerçekleşmektedir (Schultz & Schultz, 2005). Bu dönemde çocuğun aynı cinsten ebeveyniyle yaşadığı çatışma sonrasında hemcinsi ile özdeşleşme yolunu seçtiği

gözlenmektedir (Freud, 2012). Fallik devreden sonra 5-12 yaş aralığında latent evre devrededir ve bu devrede cinsel istekler azalmış ve gizil durumdadır. Çocuğun cinsellikle ilgili konulardan bahsetmekten hoşlanmadığı bir evredir. 12-18 yaş evresi ise cinsel enerjinin canlandığı karşıt cinsler arasında duygusal ilişkilerin başladığı dönemdir (Cüceloğlu, 2015).

Hall'un (1904) görüşleri ile psikoanalitik görüş ergenlikteki sorunları açıklamak için özümseme ilkesinden faydalanmaları bakımından benzeşmektedir. Ancak Hall'e göre insan evrimindeki kritik evre bu karmaşaya neden olmaktadır, psiko-analitik kurama göre de çocukluk çağı cinselliği önemli bir nedendir. Freud (2012) erken çocukluktaki sorunların ergenlikte ortaya çıktığına ilişkin savı ergenliği ikinci plana atmasının nedenini göstermektedir. Ergenin yaşadığı çelişkilerin çocukluktan kalması çocukluğun daha önemli olduğuna işaret etmektedir.

Öğrenme Kuramının Ergenliğe Yaklaşımı

İlk olarak John Dewey insanların birbirlerinden öğrenmesi konusuna dikkat çekmiş ve okulu bir sivil toplum uzantısı olarak değerlendirmiştir (Field, 2001). Benzer şekilde Lev Vygotsky de yaşam boyu öğrenme kavramına dikkat çekmiş ve öğrenmenin öğretene rehberliğinde ve öğrencinin ilgisine göre sosyal ortamda gerçekleştiğini ifade etmiştir (Riddle, 1999). McCandless (1970), sosyal öğrenme kuramının esaslarını ergenlik gelişimine uyarlamaya çalışmıştır. McCandless'e (1970) göre insan davranışı dürtülerin yönlendirmesinden etkilenmektedir. Bu anlamda düşünüldüğünde bu yaklaşım; Freud (2012) veya Hall'un (1904) yaklaşımına benzemektedir. Bu yaklaşım cinselliğin önemini yadsınamakla birlikte bireyi saldırganlık, kaygı, hayal kırıklığı gibi dürtülerin de hayata geçirdiğini ortaya koymaktadır. Öğrenme dürtüler üzerinde etkili olduğu için bireyin duygularının hangileri olduğunun da öğrenme yoluyla edinildiğini savunmaktadır. Ergenin beklentileri toplumla uyuşmadığında çelişkiler ortaya çıkmaktadır.

Sullivan’ın Kuramı

Psikoanalitik görüş cinselliği merkeze koyarken Sullivan (1953) kişilerin birbirlerine olan ihtiyaçlarının tatmin edilmesinin daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre özellikle güvenlik ihtiyacının karşılanmasının önemi büyüktür. Ergenlerdeki kaygı düzeyi ebeveynlerden bulaşmakta ve aşırı koruyucu ve basıcı ebeveyn tutumları kişinin karşı cinse yönelik ilgi ve sosyal ilişkilerde gerilime neden olabilmektedir. Bu endişeden arınmak gerekmektedir (Dizer, 2008, s.4).

Ebeveynlerin yaşadıkları endişeler gençlerin karşı cinse olan ilgisinde baskıcı tutumlarla karşılaşmasına ve buna tepki vermesine neden olabilmektedir. Özellikle gencin üzerine fazla düşme ve onunla fazla ilgilenme gençlerin gerilim ve endişe yaşamalarına neden olabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2000).

Bağlanma kuramcıları Bowlby (1969) ve Ainsworth (1978) erken dönemdeki bağlanmaların ergenlikteki kork kaygı ve güvenlik duygularını etkileyerek bireyler arası ilişkileri etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Yine Erikson (1968) güveni ilişkilere ve duygusal desteklere ihtiyaç duyan ergenin bunun eksikliğinde kimlik karmaşası yaşayacağına işaret etmiştir. Sullivan’ın (1953) kuramı da bu çalışmalarla paralel niteliktedir.

Lewin’in Kuramı

Kurt Lewin’in (1935) geliştirdiği alan kuramı “fırtına, stres ve süreksizlik” kuramları içinde yer alır. Lewin’e göre, kişinin çevresi ile etkileşimi sonucu davranışlar ortaya çıkmaktadır. Çevresel faktörler, bireysel özellikler ve aileye ait pek çok faktör davranışların etkilenmesine neden olmaktadır. Bu unsurların tamamına “yaşam alanı” (life space) adı verilmektedir. Söz konusu yaşam alanı içerisinde kendisine hedef belirleyen kişi olumlu ve olumsuz hedeflerin içerisinde yer alır. İlk dönemlerde basit hedefler belirleyen birey, olgunlaştıkça yaşam alanını çeşitlendirir. Ergenlik dönemi Lewin (1935) tarafından “ne

çocuk, ne yetişkin” olunan ara dönem olarak ifade edilmekte ve söz konusu dönemde belirsizlik, stres ve çelişkiler söz konusu olmaktadır. Birey bu dönemleri düzenlemeli ve anlamalıdır. Ergenlik döneminde bireyin kimseye sırtını yaslamadığı ancak yetişkinlerin yaptığı pek çok şeyi de yapmadığı söylenebilir. Gencin çocukluktaki davranışları bırakarak yetişkin hayatına dönmesi çelişki ve strese neden olacaktır (Kulaksızoğlu, 2000). Dolayısıyla Lewin’in alan kuramı ergenlikteki stres sürecini ergenin çevreyle etkileşimi çerçevesinde açıklamakta ve temel bir çerçeve sunmaktadır.

Spranger’in Kuramı

Edward Spranger (1928) ergenliğin bir fırtına ve stres dönemi olmadığını ifade etmiştir. Biyolojik zorunluluklardan çok kişilik ve bireysellik noktasında gelişen bireyin ruhsak ve kültürel anlamda geliştiği bir döneme işaret etmektedir. “Bireysellik değişebilirliği” kuramını ileri süren Spranger (1928), ergenlikte üç çeşit büyüme modeli olabileceğini belirtmektedir. Birinci modelde ergenler buhranlı bir dönem geçirir. Bu dönem bireyin içsel çatışmaları yoğun olarak yaşadığı bir dönemdir. İkinci modelde ergenliği zarar görmeden geçiren gençler bulunmaktadır. Ciddi bir kriz yaşanmaz, dengeli ve sakin bir dönem söz konusudur. Üçüncü model, dinamik model şeklinde adlandırılır. Bu modeli uygulayan gençler, zorluklar ve krizlerle karşılaşır ama çaba ile bu zorlukların üstesinden gelen kişilerdir. Aktif çaba, problem çözme ve uyum becerileri söz konusudur. Ergenliğin zor geçip geçmemesi kişiyle bağlantılıdır. Kişinin kişiliği, değerler sistemi ve gelişimsel kaynakları bu noktada önemlidir (Kulaksızoğlu, 2000). Dolayısıyla Spranger (1928) ergenliğin evrensel bir kriz olmadığını, kişiye göre değişen bir süreç olduğunu dile getiren bir kuramcı olarak yerini almıştır.

Erikson’un Kuramı

Erikson (1968) da Sullivan (1953) gibi psikanaliz eğitimi aldığı psikanalizin çocukluk cinselliği üzerindeki etkisini önemsemiş ve kendi kuramını yaşam boyu gelişim yaklaşımı

sayesinde geliştirmiş ve psikanaliz çalışmalarına katkılar sunmuştur. Ergenliğin çocukluk dönemindeki tüm çekirdek sorunları özümseyen, yetişkinlikte olacak çatışmaları sezen bir dönem olduğuna işaret etmektedir. Genç bu dönemde yeni deneyimlere açık hissetmek, iş disiplini geliştirmek, çalışkanlığını ortaya koymak ve değersizlik aşağılık duygusunu yenmek istemektedir. Bu dönemde ergenliği temel çatışmasının “kimliğe karşı kimlik karmaşası” olduğu söylenebilmektedir. Kendi iç dünyasını, başkalarının gözündeki konumu anlamaya çalışırken kimi zaman bunalımlar yaşayabilmektedir. Erikson (1968) bu süreci “yakınlığa karşı yalıtılmışlık”, “üretkenliğe karşı durgunluk”, “benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk” gibi çatışmaların merkezine yerleştirmektedir. Dolayısıyla ergenlik kimlik duygusunun kazanılması doğrultusunda önemli bir arayış ve bunalım dönemi olarak tanımlamaktadır (Kulaksızoğlu, 2000).

Ergenlik dönemi anne baba ve çocuğun ilişkilerindeki dengeyi değiştirmektedir. Çocuğun evde bir birey olarak sayılma isteği artmakta ve ebeveynlerin bu yeni döneme uyum sağlamaları beklenmektedir. Ergen bağımsız, bireysel ve gelişime yöneliktir ve bu anlamda ailesinden destek beklemektedir (Minuchin, 1985).

Luyckx vd. (2006) ile Schwartz (2001) çalışmalarında Erikson’un (1968) çalışmalarını güncellemekte, kültürel farklılıklar ve kimlik karmaşası üzerine deneysel çalışmalar ortaya koymaktadırlar.

Antropoloji Kuramı

Antropoloji kuramının önde gelenlerinden olan Margeret Mead, 1928’de Samoa adası yerlileri üzerinde yaptığı araştırmada ergenlik döneminde yaşanan olumsuz durumların evrensel bir sorun olmadığını, kızların ergenliğe sorunsuz bir şekilde geçtiklerini gözlemlemiştir (Mead, 1928). Söz konusu bulgular kültürel bağlamın ergenliği şekillendirdiğini savunan kültür ve kişilik odaklı diğer kuramcılar tarafından da kabul görmüştür. Örneğin Benedict (1938) kimi toplumlarda ergenlik

döneminin uyumlu bir geçiş dönemi olduğunu ve kültürel normların bu anlamda belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Yine Schlegel ve Barry (1991) 145 değişik toplumu incelemiş ve ergenlik döneminin sancılı bir dönem olmadığını Batı'daki yaklaşımın bu anlamda doğrulanmadığını vurgulamışlardır. Dolayısıyla ergenlik döneminin çatışmalı ve sorunlu olduğu savı tam anlamıyla desteklenmemiş, çevresel ve kültürel koşulların belirleyiciliği vurgulanmıştır.

Benzer şekilde Kulaksızoğlu (2000) ergenliğin uyum dönemi olduğunu ifade eden kuramcılar bu dönemi normal geçiren ergenlerin de olduğunu, isyankar olmayan kişilerin de bulunduklarını, ergenliğin sosyo-kültürel ortamla şekillendiğini vurgulamaktadır.

GENCİN BAĞIMSIZLIK GELİŞİMİ

Gencin devam eden bağımlılığı ve yeni bağımsızlık isteklerinde başarısız olması diğer pek çok alanda güçlükler neden olur. Ebeveynlerden tam bağımsız olma genellikle çok nadirdir. Çünkü devam eden bağımlılık için dürtüler ve ödülleri çok güçlüdür. Bu da gençleri çelişki ve kararsızlığa götürür.

Bağımsızlığı kurmadaki kolaylık veya zorluk büyük ölçüde ebeveyn – çocuk ilişkilerine bağlıdır. Demokratik ve gevşek aileler çocuktan beklentilerini açıklar. Otoriter aileler bunu yapamazlar. Ergenin aktivite ve düşüncelerini bilmek isteyen ve o düşüncelerle ilgilenen, bağımsız davranışlarını ve aile işlerine aktif olarak katılmalarını destekleyen ailelerin çocuklarında güven ve kendini takdir duygusu yüksektir. Bağımsızlığın kazanılmasında cinsiyet farklılıklarının da önemi büyüktür. Kızlar, erkeklere göre ebeveynlerini doğru, haklı veya şefkatli olduklarını düşündüklerinden onların duygusal yardımlarını kabul ederler, bu onların bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olur (Bilir ve Dabanlı, 1991).

Gence ailesi artık büyüdüğünü, sorumluluk yüklenmesinin gerektiğini tekrarlar. Yalnız başına düşünmesini ve artık rehberlik bakımından kendilerine o derece bağlı olmamasını

söyler. Diğer taraftan genç kendi başına buyruk olmaya kalkınca kendisine ailesinin bazı kararlar alması gerektiği gibi kendisinin henüz çok genç olduğu ve tecrübelerden yoksun olduğu hatırlatılır. Gençten bekledikleri ailenin benimsediği faziletleri benimseyip olgunlaşması ve erişkinlerin kendilerinde dahi hoşgörü ile karşıladıkları kusurlardan arınmasıdır (Yavuz, 1994).

Bazı anne baba tutumları anne babanın öğrenim yapmış olup olmamasından ve aile biçiminden etkilenmiş olunabileceğini düşündürmektedir. Örneğin anne baba tutumu konusunda yapılan bir araştırmada öğrenim düzeyi daha az olan anne ve babaların, öğrenim düzeyi daha yüksek olanlara kıyasla çocuklarının bağımsız olabilmelerine daha düşük oranda önem verdiklerini göstermektedir (Ekşi, 1982).

Ergenlik Döneminde Ruhsal Durum

Ergenlerin ruhsal durumlarının düz bir profile seyretnmediği, öfke patlamaları, sinirlilik, ani tepkiler, düşüncesiz davranışlar, hızlı bir şekilde sevinip üzülmeye, içe kapanıklık ile coşulanma konularında gidip gelmeler, bencillik, kaygı, güvensizlik, kararsızlık gibi pek çok duyguyu beraber yaşadıkları söylenebilir. Bir erişkin için düşünüldüğünde, birey uyumsuzmuş gibi düşünülebilmekte ancak söz konusu durum, ergenler için farklı olarak ele alınmalıdır. Ergenlerde tüm bunların dışında ciddi anlamda psikolojik rahatsızlıkların da var olabileceği bilinmektedir. Depresyon, kaygı bozuklukları, aşırı stres vb. bu tür rahatsızlıklar şeklinde ifade edilebilir (Yörükoğlu, 1993).

Ergenin hayatında değer verdiği şeyleri kaybetmesinin yanında başka bir neden olmadan da depresyon ortaya çıkabilmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan depresyon ve üzüntü arasındaki farkı ayırt etmek zordur. Anoreksiya ve bulimia nevroz bu dönemde ortaya çıkarak ergenin yaşamını tehdit edebilmektedir (Orvin,1997).

Sosyalleşme sürecinde de çocuğun eğitim öğretim sürecinde ruh sağlığı tehdit altında olabilmektedir (Gander ve Gardiner, 2015). Özellikle anne babanın ayrılmış olması bu dönemde depresyona ve psikosomatik hastalıklara neden olabilmektedir. Ruhsal açıdan iyi durumda olan ergen kızlar bile, adet görürken hem bedensel hem de psikolojik sorunlar yaşayabilmekte, geçici bazı davranış bozuklukları gösterebilmektedir. Spor bu anlamda yardımcı olabilmektedir (Adler, 1994, s. 186 -188).

Hurlock (1995) ergenliğin çok boyutlu bir değişim dönemi olduğunu, biyolojik değişikliklerin psikolojik ve sosyal süreçlerle iç içe ilerlediğini vurgulamaktadır. Aile, arkadaşlar ve okul ergen gelişiminin temel belirleyicileridir ve sağlıklı bir ergenlik için destekleyici aile ortamı, duyarlı bir eğitim sistemi ve sağlıklı bir sosyal çevre gerekmektedir. Ergenin kimlik gelişimi, benlik saygısı, psikolojik olarak uyum sağlayıp sağlamadığının kuvvetli göstergeleridir.

Ergenlik Döneminde Gençte Görülen Uyum ve Davranış Bozuklukları

Özellikle 12-18 yaşları ergenin fizyolojisinin değiştiği ve hızlı bir şekilde büyüdüğü bir evredir. Bunun yanında iç dünyasında çeşitli çalkantılar yaşamakta ve iç çatışmalar içinde kimi zaman olaylara ve kişilere ölçüsüz tepkiler verebilmektedir. Bu aşırılık ve ölçüsüzlüklerin yaşandığı hızlı dönemden sonra kişi için durgunluk dönemi kendiliğinden gelmektedir. Her insan hayatının bir devresinde gençlik döneminde gençlik döneminde görülen bu aşırılıkları yaşar (Gardner, 1959).

Ergenlik kişinin kimlik bunalımı yaşadığı, kimlik arayışına girdiği bir dönemdir. Arkadaş grubunda kabul edilmek ve toplum tarafından kabul edilmeyi amaçlamaktadır. Sosyal anlamda kimlik arayışı içerisine giren gencin ailesinden ayrılması son derece doğaldır ve arkadaş çevresi onun için daha önemli hale gelecektir. Sosyal grupların bu dönemlerde genci etki altına alması söz konusu olabilmektedir. Bu

dönem pek çok ruhsal hastalığın ortaya çıktığı, depresyon, intihar, uykusuzluk, takıntılar, içe kapanma, eve kapanma, arkadaşlardan uzaklaşma gibi duygusal sorunların görülmesi de olasıdır (Ezgin ve Dilmaç, 2018)

Ergendeki Duygusal ve Çatışma

Ergenlik duygusal tepkilerin de ortak özellikler gösterdiği, çevresel koşullara, yaşa ve farklı koşullara göre farklı tepkilerin verilmesi ve farklı duyguların yaşanması olasıdır. Gencin hoşlanma ve hoşlanmama durumları ile duygularını ifade şekilleri farklılaşabilmektedir. Ergen istikrarsız duygular yaşayabilir. Aşık olan, mahcup ve çekingen davranan ergen çok fazla hayal kurma, tedirginlik ve huzursuzluk yaşayabilmekte ve bu durum ergende yalnız kalma isteği doğurabilmektedir. Çalışmaya karşı isteksiz olabilmekte ve çabucak heyecanlanabilmektedir. Duygu kontrol dengesi tam olarak oluşmayabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2000).

Ergenlikte çatışmaların kaynağı, ana - baba - ergen münasebetlerin de vuku bulan değişmelere, statü ve ekonomik bağımsızlık kazanma ihtiyacına, karşıt cinse olan münasebetlere, kişilik bütünlüğü kazanmaya bağlanabilir. Ergenlik çağında değişen şartlar erkeklerin toplumun kabul ettiği erkek, kadınların da kabul gören mükemmel bir kadın gibi davranmasını zorunlu hale getirebilmektedir (Varış, 1963).

Ergenlerin bu dönemdeki tutumları otoriteye karşı olma, eleştirme, söz dinlememe, hata bulma şeklindedir. Ebeveyni tarafından yetişkin ya da çocuk olduğu konusunda net ya da çelişik davranışlarla karşılaşan birey cinsel ve duygusal durumlara ayak uyduramayan, kişilik karmaşası yaşayan birine dönüşebilmektedir. Yetişkinin gence karşı sevgi gösteren bir tutum içerisine girmesi kimliğini şekillendirmesinde önemlidir (Kulaksızoğlu, 2000).

Ergende Ruhsal ve Toplumsal Gelişme

Erinlik, gençlerin ruhsal sosyal değişmesinin başlamaya başladığı zamandır. Erinliğin ardından bir iki yıl içerisinde hızlanan süreç içsel süreçten toplumsal sürece doğru ilerlemekte, gençlikten erişkinliğe evrimleşmeyi beraberinde getirmektedir. Kişiliğin oluşması ve geliştirilmesi için sarf edilen çabanın gençlik çağına ilişkin en önemli içsel özelliklerindendir. Gencin kimliğini aradığı bu çağda gencin toplumdaki beklentilerini keşfetmesi beklenmektedir. Kendisinin kim olduğunu anlamaya çalışmak, sorunlar karşısında ne şekilde davranacağını kararını vermek bu dönemde gençler için önemlidir. Diğerleriyle kurulan ilişkilerden bilerek ya da bilmeden, bilinçli ya da bilinç dışı olarak etkilenilmesi söz konusudur (Genç, 1989; Burcu, 1998; Köknel, 2001).

Gençlik çağında, çocukluk çağında doyuma ulaşmış, sağlıklı ya da sağlıksız biçimde gelişmiş ruhsal yapı üzerinde toplumsal değişme ve gelişmeler başlar ve sürer. İnsanın toplumsallaşması, içinde yaşadığı aileyle, grupla, toplum kesimiyle, toplumla birleşip bütünleşmesi, ortak davranış kalıplarını benimsemesi, topluma uyum sağlamasıdır (Köknel, 2001).

Genci kuşatan unsurlar, onu oldukça fazla etkiler. Gencin içinde bulunduğu alandaki tanımlamalar onun kişiliğinin gelişiminde de etkili olur. Okul, meslek ve boş zaman aktiviteleri, ebeveynlerle iletişim, ergenin hayat felsefesi, arkadaşlarıyla diyalogları, kişisel özellikleri ve samimi ilişkileri kişiliğinde etkili olan başlıca unsurlarındandır (Adams vd., 1992).

Birbirine zıt pek çok duyguyu yaşayan ergenin, yetişkin denetimine olan ihtiyacı, ebeveyn güvenini elinde tutma çabası ve güvenli biri olarak kabul edilme ihtiyacı belirgindir ve kendisine güvenilmeyen ergen de kaygılı bir ruh hali yaşamaktadır (Kulaksızoğlu, 2000).

Cezalandırma ve Özdenetim

Ana-baba çocuk ilişkilerinde ceza yönetiminin kullanılmasının da bazı sakıncaları vardır. Cezalandırmanın bir sakıncası, cezalandırma ortadan kalkınca, istenmeyen davranışın tekrar ortaya çıkabilmesidir. Cezalandıran anne-babaların, kendileri de çocuğa olumsuz model oluşturlar ve ilişkileri duygusal hale getirirler. Ödüllendirme yöntemi çocuk yetiştirmede oldukça fazla kullanılmakla birlikte, bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Ödül ve ceza yönteminde de istenmeyen davranışlar her zaman ortadan kaldırılamayabilir. Bir diğer sakıncası da çocuğun giderek doğru yaptığı her şeye çevreden onay beklemesi “içten denetimli” olmak yerine “dıştan denetimli” olma niteliğini artırmasıdır (Köçer ve Çınar, 2021; Bahar ve Bayık, 1985).

Çocuğun kendi kendini denetlemesi yani disiplini kendi iç dünyasında oluşturabilmesi çağdaş disiplin anlayışında da vurgulanmaktadır. Yapılan davranışın farkına varılması, sonuçları yüklenmeleri ve davranışı düzeltmeleri özdenetim olarak nitelendirilmektedir. Çocuk hata yaptığında ebeveynlerin bu yanlışları düzeltmeleri beklenmektedir (Özgüven, 2001).

Sosyal Baskılar

Ergenler ailenin dışında sosyal çevrelerinden de kaynaklanan sosyal baskılarla da karşılaşmaktadır. Pek çok kültürde hem aile hem de toplum kişiden belirli davranış kalıplarına uymalarına yönelik beklentiler içerisindedir. Bu isteklere dair açık kurallar ve kesin modeller de sunulmamakta, psiko-sosyal açıdan kişinin diğerine zarar vermeden hareket etmeleri beklenmektedir. Tam anlamıyla insanın bir çerçeveye hapsolup kalmaması ancak kendi çabası içerisinde yetişkinliğe ulaşması sosyal yapı açısından faydalı bulunmaktadır (Yavuz, 1994).

Bronfenbrenner (1979) “ekolojik sistemler kuramı”nı geliştirmiş ve sosyal baskıyı tanımlamıştır. Buna göre aile, okul, akran ve arkadaşlar, medya ve kültürel normlar çok

katmanlı olarak sosyal baskıya neden olabilmektedir. Aynı şekilde Bandura (1986) “sosyal bilişsel kuram” dahilinde sosyal normların “model alma”, gözlem yaparak öğrenme”, “sosyal pekiştirme” süreçlerinin etkisi ile kuvvetlendiğini öne sürmektedir. Arnett (1995, 1999) ise kültürün ergenliğe yüklediği anlama dikkat çekmektedir. Sosyal uyum, gelenek, itaat, ahlaki sorumluluk gibi sosyal normlar gençlerden beklentileri arttırmaktadır. Fuligni (1998, 2001), ise özellikle kolektif yapıli toplumlarda gençlerin toplumsal beklentiler konusunda baskı gördüklerine işaret etmektedir. Steinberg (2014) ise ergenin hem bağımsızlık arayışında olduğunu hem de toplumsal normlara uyması gerektiğini, dolayısıyla bir gerilim yaşadığını ifade etmekte ve bu gerilimin ailenin beklentileri, akran baskısı ve sosyal normlarla da arttığını dile getirmektedir. Colten ve Gore (1991) ergenlikte stresin kaynaklarını aile içi çatışmalar, ebeveyn beklentileri, akademik baskılar ve okul stresi, akran ilişkileri, sosyal uyum ve kabul görme ihtiyacı, bedensel değişimler ve kimlik gelişimi kaygıları olarak somutlaştırmaktadır. Dolayısıyla ergenin hem biyolojik değişimleri hem de çevresel etkileşimleri göğüslemesi ve bu baskıların üstesinden gelmesi gerekmektedir.

KENDİ(M) KAVRAMI: BEN KİMİM?

Bu başlık altında “kimlik”, “özdeşleşme ve benlik kimliği”, “kimlik bunalımı ve kimlik kargaşası”, “kimlik oluşumu üzerinde ailenin etkileri”, “kimlik gelişimi” ve “kişilik” ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır.

Kimlik (hüviyet, ayniyet, özdeşlik) (identity):

Kimlik, aynılığı ve sürekliliği kapsamında barındıran Latince “idem” kelimesinden gelmektedir. Türkçede ise “kim” sorusundan hareketle bir aidiyeti ifade etmektedir. Aynı olmak, tek olmak, hangi kişi olmak gibi anlamları çağrıştırmaktadır (Aydoğdu, 2004, s 117). Kimlik hem benliği tanımladığı için kişisel hem de sosyal bir yapı içerisindeki bireye işaret ettiği için toplumsaldır. Birbirlerini tamamlayan bu süreçler

özdeşleşme ve farklılaşmayı içermektedir. Kimlik kavramı, hem kişisel, hem de sosyal kimliği içinde barındırmaktadır. Kimlik, birbirini tamamlayan bu iki süreçten oluşmaktadır. Bunlar aynı zamanda farklılaşma ve özdeşleşme süreçleridir (Dalbay, 2018).

“Kimlik bireyin kendi kendisini, davranışları, ihtiyaçları, motivasyonları ve ilgileri belirli ölçüde tutarlılık gösteren, kendi kendine sadık, diğerlerinden ayrı bir varlık gibi algılanmasını içeren, bilişsel ve duygusal nitelikte bileşik bir zihinsel yapıdır” (Okay, 2013, s. 23).

Kişiyi özgü isim ve soy isim, baba ve anne adları doğum yeri ve tarihleri, medeni hali, dini, nüfus cüzdanının kayıtlı olduğu yeri yazan Türkiye Cumhuriyeti nüfus cüzdanında belirtilen ulusal kültürel kimlikler yanında, kişinin ve yaşanılan toplumun niteliklerine, özelliklerine göre kazanılan bireysel ve kişisel kimlikler de söz konusudur. Bireysel kimlikler kişiyi başkalarından ayırmaktadır. Örneğin çalışma ve işyerinin verdiği çalışma kartı sürücü belgesi; hesap cüzdanları bu tip kimlikler arasındadır ve kişinin ilgili kurumlara göre rolünü belirlemektedir (Köknel, 2001).

Bir değer mekanizması olarak kimlik sosyal ortam tarafından kişiye sunulan seçenekler arasından seçim yapmayı gerektirmektedir. Kişisel kimliğe göre seçimler yapılmaktadır ve kimliği doğaçlama sistemi olduğu ve ergene dayatılan norm ve değerlerin yoruma açık bir şekilde değerlendirildiği ifade edilmektedir. Değerler sistemini kendi kimliğine göre belirleyen birey kendisine uygun görülen rol ve özgürlük duygusu arasında kalmaktadır. Benliği ile sosyal gerçekler arasında bir uyum yakalamak için de bireyin kendisi ile hesaplaşması söz konusudur (Bilgin, 1994).

Geleneksel toplumlarda toplumsal kimliğin bir sorun olmadığı söylenebilmektedir. Din, gelenek, görenek, töre insanların kimliğini, toplumsal durumunu, rolünü, yerini belirlemede önemli bir yerdedir. Buna rağmen toplumsal

yapının ekonomik ve kültürel olarak değişimi, kimlik kavramını, seçimini, önemli bir sorun durumuna getirmiş ve kimlik sorunu bir kültür sorununa dönüşmüştür (Köknel, 2001).

Özdeşleşme ve benlik kimliği

Gencin toplumda rol ve yer sağlaması, kimliğini bulması özdeşleşme süreciyle gerçekleşir. Bu süreç çocukluk çağındaki özdeşleşmeden farklı olup, genci yeni arayışlara sürükler. Çocukluk çağında anne ve özellikle baba başkalarından daha farklı algılanıp değerlendirilir. Onlar düş gücüyle ve gerçekdışı bir görüşle güçlü, üstün varlıklar olarak kabul edilir. Yaş ilerledikçe, çocuk gençlik çağına yaklaştıkça anne babanın dokunulmazlığı azalır. Başkalarıyla karşılaştırılıp gerçekçi olarak değerlendirilir. Bu durum gençlik çağında hızlanır. Kendini evrenin merkezinde, etkin ve güçlü gören genç, anne babasını etkisiz, güçsüz, yetersiz görmeye başlar. Belleğindeki anne baba imgesinin silinmesi, gencin onlara duyduğu ilgiyi, güveni azaltır. Hatta onları eleştirir, küçümser (Köknel, 2001).

Ergenin, ne olduğu ve ne olmak istediği konusunda farklılıklar vardır. Bireyin olmak istediği şey, onun “ideal kendi” sidir. Her ergen veya yetişkin kendisinde tamamlanmamış bir şeyler hisseder (Jersild, 1963). Aile kalıplarının da çocukluğun ilk yıllarında ergeni etkilediğine değinen Langford ve Clance (1993) sahtekârlık sendromu (imposter phenomenon) üzerinde durmuştur. Bu kavrama göre kişinin başarıları kendi yeterliliklerinden değil, şans, dışsal etkenler ya da diğer kişilerin yanlış değerlendirmeleri sayesinde oluştuğuna inanmaktadır. Bu durumda birey başarılı görünmekte ancak kendini iç dünyasında bir sahtekâr olarak hissetmektedir. Bu duygunun kökeninde ailedeki tutumlar yatmaktadır. Çocuklara “akıllı/başarılı” çocuk, “duygusal/sosyal çocuk” gibi rollerin verilmesi, bu durumda “akıllı çocuk”un sürekli başarı baskısı hissetmesi, diğerinin ise başarılı olsa da ailenin gözünde “başarılı” görülmemesi ve kendini sahtekâr hissetmesi durumu olarak özetlenebilir. Aile “başarın kadar değerlisin” mesajını

vermekte, aşırı eleştirel ebeveynlik sahtekârlık duygusunu güçlendirmektedir.

Genç hem ebeveynlerinin hem de sosyal çevresinin uzantısı olmaktan kurtulmak için iletişim kaynakları aramakta, davranış değişiklikleri yaşamaktadır. İletişimde bulunulan kaynaklar hem davranışları hem de dünya görüşünü etkilemekte ve genç bunlarla özdeşleşmektedir. Böylelikle kişiliği ve kimliği oluşmaktadır. Toplumda değişik roller oynayan genç kişiliğini sınamakta ve deneneni, geçerliliği sınanan davranış kalıplarıyla erişkinliğe adım atmaktadır. Benlik kimliğinin cinsel, bireysel, toplumsal yönleri vardır. Cinsel kimliğini arayan gencin cinsel yapısına, gücüne, yeterliliğine ilişkin kaygıları, kuşkuları, korkuları vardır. Bunları gidermek için kimliğini başkalarıyla karşılaştırır, sürekli kendini sınar; zamanla cinsel kimliğini kabul eder, benimser (Köknel, 2001).

Ergenlik döneminde genç, psikolojik, bedensel ve bilişsel değişimler geçirmekte ve bunların sonucunda toplumdan beklenenleri karşılamak zorunda kalırlar. Çocukluk çağındaki özdeşim yaptığı kişilerden edindikleriyle yeniden kimlik tanıımı yapmaktadırlar. Belirli gruplarla özdeşleştiği bu dönemde kimlik bunalımı yaşanabilmektedir (Atak, 2011, s. 170).

Özetle gencin kendi kimliğini bulması uzun soluklu bir süreç şeklinde gerçekleşmekte ve çevresindeki kişileri modelleyerek gelişmektedir.

Kimlik Bunalımı ve Kimlik Kargaşası

Genç kimliğini kazanma sürecinde bilinçli ya da bilinç dışı, bilmeyerek ya da bilerek belirli çabalar sarf etmektedir. Tüm bu çabaların ortaya çıkardığı çatışma kimlik bunalımı şeklinde adlandırılmaktadır. Yaşanan kimlik bunalımı gençlerin kaygı seviyesini arttırmakta, kaygı fazlalaştıkça ruhsal sorunlar ve bozukluklar artmaktadır (Köknel, 2001).

Erikson'un kuramına göre kimlik bunalımı bütünlük bunalımını ve ruhsal toplumsal bunalımları içermektedir. Yani her genç bu bunalımı yaşamaktadır ve erişkinlerin yaşadıkları

kimlik bunalımının gençlikteki çatışmaların canlanması olarak nitelendirilmesi uygun değildir (Dereboy, 1993).

Yaşadığı kimlik bunalımını aşamayan genç kendi içinde endişe ve panik yaşamaktadır ve anne-babasına, çevresindeki yakın ilişki içinde olduğu insanlardan toplumun geneline kadar şiddet davranışında bulunabilmekte ya da saldırgan olabilmektedir. Bu durum kimlik kargaşası olarak adlandırılmakta, bu kargaşa sonucunda taşkınlık, saldırganlık, ruhsal çöküntü, bunalımlar, anti sosyal davranış ya da şizofrenik durumlar yaşanabilmektedir. Özellikle din, etnik köken, tarikat, politika gibi konularda kimlik arayışına girebilen ergen, zarar görebilir. Kimlik kargaşasını bastırmak için yaptığı bu tarz eylemlerin olumsuz etkilerini yaşayabilmektedir (Köknel, 2001). Kocacık'a göre (2003) kimlik bunalımının temeli hem psikolojik hem de sosyolojik etkenlere dayanmakta, özellikle üniversite dönemi bireyin "Ben kimim?" sorusuna yanıt verdiği bir döneme işaret etmektedir. Aileden ayrılma, toplumsal çevreye uyum, bağımsızlık arayışı ve mesleki seçimler kimlik bunalımına neden olabilmektedir.

Kimlik kargaşasını çalışmalarında detaylıca işleyen Erikson (1968) ergenlik döneminde kim olduğunu, nereden geldiğini, neye yöneldiğini netleştiremeyen bireylerin kararsız, amaçsız, davranışlarında sorunlar yaşayan, saldırgan ya da içe kapanık, rolünün ne olduğunu bilemeyen bir durumda olabileceğine işaret etmektedir.

Benzer şekilde Marcia (1966) kimlik statüleri kavramını geliştirirken kimlik dağınıklığı yüksek olan gençlerin, saldırgan, madde kullanan, risk alan, depresif ve uyumsuz özellikler gösterdiğine işaret etmektedir. Saldırganlık, taşkınlık, antisosyal davranışlar, depresyon, kaygı, borderline özellikler, madde kullanımı, kendini değersiz ve amaçsız hissetme, radikal gruplara aşırı yönelim gibi özellikler kimlik kargaşası yaşayan bireylerdeki eğilimler olarak alanyazında dile getirilmektedir (Meeus, 2011; Schwartz, 2001; Luyckx vd., 2006). Frenette (2002) ergenlerin anti-sagara mesajlarını algılama ve

yorumlama süreçlerini anlamayı amaçladıkları çalışmalarında ergenlerde arkadaş çevresinin gücünü vurgulamakta, ailenin sigaraya ilişkin tutumu ve kurallarının yanında ergenlerin kendi değer sistemleri ve bağımsızlık arayışlarının da rolüne işaret etmektedir. Bu noktada medya ve reklamlar da etkili olabilmektedir. Greebspan (1998) otoriteye karşı gelme, kuralları sorgulama ve sınırları test etmenin gelişim sürecinin parçası olduğunu vurgulamakta ve kimlik gelişimi için zorunlu olduğuna işaret etmektedir.

Beş kıtada kimlik sorunlarına değinen Ekşi (2003) temel olarak davranışsal sorunlar, madde kullanımı sorunları, akran ilişkileri ve şiddet, depresyon, kaygı, intihar eğilimi, cinsellikle ilgili riskli davranışlar, eğitim ve okul sorunları, aile içi çatışmalar ve kırılgan aile yapılarına dair sorunları işlemiştir. Kimlik gelişimi ve kimlik karmaşası da evrensel sorunlar arasında yer almaktadır.

Kimlik Oluşumu Üzerinde Ailenin Etkileri

Ergenin ailesinde ortaya çıkan değişiklikler kimlik oluşumunu derinden etkilemektedir. Ergen bu dönemde kadın ve erkeğe ait olan cinsiyet rollerini kazanmaya çalışmakta ve bunu yaparken bazı kişileri model almaktadırlar (Özgüngör, 2009).

Erik Erikson'un (1968) geliştirdiği kimlik gelişimi kuramına göre ergenler "kimliğe karşı rol karmaşası" yaşamakta ve "Ben kimim? Sorusunu sormaktadır. Bu süreci ayrıntılı olarak işleyen Marcia (1966) kimlik gelişimini "keşif" ve "bağlanma" kavramlarıyla açıklamaktadır. Keşif bireyin farklı seçenekleri denemesi ve araştırmasıdır. Bağlanma ise kişinin belirli bir kimlik yönelimine kendisini adanmasıdır. Bu iki boyutun birleşiminden 4 kimlik statüsü tanımlanmaktadır:

1. Kimlik kazanımı (Başarılı kimlik statüsü)
2. Moratoryum
3. İpotekli kimlik

4. Dağınık kimlik

Kimlik kazanımı (başarılı kimlik statüsü) ergenlerin aileleriyle olumlu ilişkiler kurdukları aileleri uzak ya da reddedici olsa bile kendilerinin dengeli, gerçekçi, aktif araştırmacı ve bağlanabilen durumda oldukları bir statüdür. Kimlik başarısı ergenin gerçek anlamda kendine özgü olabilmesi ve keşfetmesi için, ebeveynlerden belirli oranda ayrılığı gerektirmektedir (Adams, 1995; Gören, 2022, s. 19). Bu kişiler bir bunalım evresi yaşamış, iş ve ideoloji seçimlerinde kararlılığa ulaşmış, birçok seçenek ve ebeveyn görüşleri geniş bir şekilde değerlendirildikten sonra dünya görüşlerini belirleyen bir statüdedirler (Eryüksel, 1987, s. 20).

Moratoryum ya da askıya alınmış kimlik hem Erikson (1968) hem de Marcia (1966) tarafından önemsenmiştir. Bu süreç ergenin toplum tarafından bir deneme sürecidir ve bireyler çeşitli roller, inançlar ve değerler arasında aktif şekilde arayışta olan ancak kesin bir bağlanma yaşamadıkları bir süreçtedir. Moratoryum statüsünde ergenler otoriteye karşı hem karşı çıkma hem de uyma şeklinde birbirine zıt olan duygular ve davranışlar içindedir. Seçenekleri aktif bir şekilde araştırarak ergenler belirgin bir bağlanma davranışı gerçekleştirmemektedir (Gören, 2022, s. 20). Bu dönemde ergenlerle aileleri dengesiz bir iletişim içerisinde. Ergenin kendini keşfetme arayışını sınırlandırabilen, aşırı zorlamalara verilen kısa bir ara olarak da ifade edilmektedir (Kılıç, 2021). Jordan (1991) ise moratoryum kimliğini psikolojik esneklik ve bireysel gelişim fırsatı şeklinde değerlendirmiştir. Söz konusu dönem bağımsız kimlik arayışından ziyade ilişkisel kimlik arayışı ile ilgilidir ve ergen toplumla, aile ve akranlarıyla müzakere içinde kimlik kurmaktadır. Belirsizlik ve kararsızlık içeren bir süreç olmasına rağmen yaratıcılık ve kimlik yenilenmesi için zaruri gelişimsel bir “geçiş alanı” olarak resmedilmektedir.

Aile içi iletişim konulu araştırmalarda ergenlerin **ipotekli kimlik** statüsüne değinilmektedir. Buna göre ergenler bazı bağlanma davranışları göstermekte ancak bu bağlanmalar aktif

araştırma süreci olmaksızın gerçekleşmektedir. Söz konusu kimlik onların ebeveynleri ve akrabaları tarafından onlara sunulan bir kimliktir (Gören, 2022, s. 20).

Kimliği dağınık olan ergenlerin çok aktif olmayan araştırmalar yapan ve hiçbir bağlanma gerçekleştirmeyen, bundan endişe de duymayan statüde oldukları söylenebilir. Bu statüdeki ergenlerin ebeveynleri en farklılaşmamış, reddedici ve uzak ebeveynlerdir. Ergenle düşük iletişim söz konusudur ve babalar çok az liderlik rolü sergilemektedir (Ergün, 2020, s. 459; Eryüksel, 1987, s. 21).

Kimlik Gelişimi

Ergenin iç dünyasında çok hızlı bir şekilde yaşanan değişimler kimlik gelişiminde de derinden etkilidir. Ergen çocukluk dönemindeki yetenek, beceri ve özdeşimlerini kimlik olarak adlandırılan tutarlı ve yni bir çerçevede yeniden düzenlemek ve değerlendirmek konusunda zorlanmaktadır. Ergenin güçlü ve zayıf olduğu durumlar konusunda farkındalık kazanması gerekmektedir (Adams, 1995).

Ergenin kimliği ya da varlığına ilişkin bilinci onun toplumdaki rolünü belirlemekte ve kendini nasıl algıladığı öznel bir nitelik taşımaktadır. Kişilik kimliğin duygu, düşünce, eylem ve tutum şeklinde dış dünyaya yansımaları, sosyal ortamda algılanmasıdır. Bu anlamda kimlik ve kişilik birbirini etkilemekte ve genç, kimlik arayışının sonucunda kişiliğini bulmaktadır. Bireysel kimliğe ulaşmak için çaba sarf eden genç, kimliğini aramakta, içinde bulunduğu yakın çevren uzak çevreye kadar tüm alanlarda bu kimliğe ve kişiliğe uygun şekilde duygu, düşünce ve eylemlerini şekillendirmeye çalışmaktadır (Köknel, 2001).

Crockett ve Crouter (1995) akran ilişkilerinin güçlü bir sosyal bağlam olduğunu vurgulamakta ve kimlik gelişimi, benlik algısı, risk alma davranışları, sosyal becerilerin akran ilişkileri sayesinde şekillendiğine işaret etmektedir.

Eric Erikson (1950, 1959, 1968) ergenlik çağının, bireyin kişiliğinin birçok yönünün tutarlı bir benlik (self) duygusu oluşturmak üzere bir araya geldiği bir zaman olduğunu ifade etmektedir. Benliğin bütünleşmesi ve bireyin (ben) kim olduğunun açıkça farkına varması söz konusudur. Bu farkına varış kimlik haline gelir. Bu, ego olarak da adlandırılabilir ve olasılıkla daha güçlü bir tutarlılık duygusu daha büyük olan ego gücü demektir.

Erikson'un işaret ettiği gibi bu süreç mutlaka bir bunalıma (kriz) neden olmaz. Ancak, bazen bunalıma yol açtığı olur, çünkü bu süreç ailenin reddedilmesini içerir. Daha önce kimliğini aile yapısı ile bütünleşerek elde eden çocuk şimdi kendi benlik duygusunu elde etmek için en azından psikolojik olarak aile birliğinden kopmak zorundadır. Kimlik oluşması süreci sırasında ergen sürekli olarak fikirleri sınar. Kendi yeni kimliği için onay arar. Erikson (1968) "*Ergenin ergenlik aşkı büyük ölçüde bireyin başkasının üzerine kendi şekillenmemiş benlik imgesini yansıtarak ve bu imgeyi yansıtılmış ve derece derece netleşmiş bir şekilde görerek bir kimlik tanımlama varma girişimidir*" demektir. Erken ergenlikte "ergen ben merkezliliği" olarak adlandırılan bir olgu daha vardır (Elkind, 1974). Piaget'e (1972) göre ergenlik ben merkezliliğin "Sanki dünyanın bu gerçekler sistemi yerine ideal bir düzene dönüşmesi gerekiyormuş, sanki birey bu evreni yeniden yaratacak ve onun bir parçası olacak kadar kuvvetliymiş gibi düşüncenin her şeyi yapabilme gücü" ile karakterizedir. Böylece ergen ben merkezliliği benlik arayışı ile çok yakından ilişkilidir. Büyük düzenler oluşturmaya ve dünya üzerinde bir etkiye sahip olma "insanlığın kurtuluşunda önemli bir rol oynama" düşüncesi vardır. Piaget ergenlerin sürekli şekilde toplum ve toplumu yeniden şekillendirme yolları hakkında derin düşüncelere daldıklarını bildirmektedir. Ergenler toplumsal ve bunun yanı sıra kişisel olmak üzere farklı sistemleri denemek ve uygulamak isterler. Gerçekte ergenler insanlığın evrensel bilgilerini yeniden keşfederler (Adams, 1995).

Kişilik

Kişilik kavramının tanımlanmasında güçlükler yaşanmakta bireyin kendisini ve çevresindekileri tanıyabilmesi için en önemli yapı taşlarından olduğu bilinmektedir. Gencin hayatındaki davranışlarının, tutumlarının ve eylemlerinin dışı vurumu olan kişilik, bireyin tüm bilişsel, duygusal ve biyolojik özelliklerinin birleşimidir (Çiçek ve Aslan, 2020, s. 138).

Kişilik birçok farklı yönden değerlendirilmesi gereken bütünsel anlamda değerlendirilebilecek bir örüntüdür. Kalıtsal faktörler, yetenekler, öğrenilenler, bir bireyi diğerinden ayırmaktadır. Zamanla olgunlaşan kişilik, çocuğun zihinsel ve duygusal bakımdan geliştiği ortamda farklılaşmaktadır. Benmerkezci olan çocuk büyüdükçe duygularını denetlemeyi öğrenmekte, ailesinin kültürel düzeyi, sosyo-ekonomik durumu, arkadaş ve okul çevresinin etkileri bağlamında kişiliğini oluşturmaktadır (Şemin, 1984).

Kişinin belirgin özelliklerinin olması, kendine göre diğerlerinden farklı taraflarının olması ve kendine özgü olan özelliklerin birleşimi kişilik olarak nitelendirilebilir. Kişi günlük yaşamda kendine özgü tepkiler vermekte, kendi içerisinde tutarlı davranışlar sergilemektedir. Ebeveynlerin yetiştirme tarzları, karşılaşılan olaylar ve verilen tepkiler kişiliği hem etkilemekte hem de oluşumunu sağlamaktadır (Köroğlu ve Bayraktar, 2011; Burger, 2006).

Kişiliği belirleyen unsurlar arasında kalıtım ve çevre faktörlerinin etkisi özellikle alanyazında da sıklıkla araştırılmaktadır. Araştırmacılar hem genetik faktörlerin hem de çevresel değişkenlerin kişiliği belirli oranlarda etkilediğini ve kolay değişmediğini ifade etmektedir (Burger, 2006; Murdock, 2013; Atkinson vd., 1999; Nelson ve Quick, 2003).

Kişiliğe ilişkin en bütüncül kuramlar Freud, Jung, Adler, Erikson gibi kuramcılar tarafından ortaya koyulmuştur. Kişinin bilişsel, davranış ve duygusal örüntülerinin tutarlı olarak örgütlendiği, kalıtım ve çevrenin etkileriyle oluşan yapı olarak

nitelendirilebilecek kişilik kavramı farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Örneğin Freud'a (2019) göre kişiliğin temel unsurları erken çocuklukta yaşanan psiko-seksüel süreçlerle birlikte şekillenmektedir. Jung (1971) bireyin içsel eğilimlerinin benlik algısını da şekillendirdiğini ifade etmektedir. Özellikle içe dönük, dışa dönük tutum kavramlarını tanımlamakta ve bastırılan özelliklerin bireylerin gölge yönü olduğunu belirtmektedir. Bireyin psikolojik bütünlüğe erişmesi için bu yönleriyle yüzleşmesi şarttır. Adler (1924) ise özellikle yaşama amaçlarının kişilik gelişimindeki etkilerine işaret etmektedir. Ayrıca aşağılık duygusu, üstünlük çabası, toplumsal duyarlılık, sosyal ilgi düzeyi, doğum sırası, yaşam tarzı gibi kavramlara vurgu yapmakta ve id, ego, süperego gibi kişiliği bölen kavramlar yerine bütüncül bir bakış açısının geliştirilmesinin gereğini vurgulamaktadır.

Benzer şekilde Erikson (1968) psiko-sosyal gelişim kuramında kişiliğin ömür boyu devam eden özelliğine vurgu yapmakta ve ergenlik döneminin bu anlamda kritik bir dönem olduğuna işaret etmektedir.

Kişilik bazı kuramcılara göre ölçülebilir eğilimlerden meydana gelmektedir. Örneğin Allport (1961) ve Cattell'in (1957) kişiliği bireye özgü ve ölçülebilen istatistikî bir değer olarak irdelemeleri söz konusudur. Yine ölçme kuramcılarından biri olan Eysenck'e (1967) göre kişiliğin üç yapısı bulunmaktadır: Nörotisizm, dışadönüklük ve psikotizm. Nörotisizm boyutu bireyin duygusal istikrarsızlık düzeyini belirlemektedir. Bu düzey yüksek olduğunda kişi kaygı ve üzüntüyü derin yaşarken bu düzey düşük olduğunda ise dengeli ve dayanıklı birine dönüşmektedir. Dışadönüklük bireyin sosyal etkileşim durumunu ifade etmekte, bu düzey yüksek olduğunda kişi sosyal ve konuşkan iken düşük olduğunda çekingen ve yalnız olabilmektedir. Üçüncü düzey (psikotizm) ise bireylerin toplum kurallarına uyumu ve sosyalliğine işaret etmektedir. Bu düzeyi yüksek olan birey geleneksel değerlere

mesafeli, empati becerisi zayıf ve otorite karşıtıdır. Bu düzeyi düşük olan birey ise nazik, uyumlu ve empatiktir.

Konuya benzer şekilde ölçme ve değerlendirme perspektifinden yaklaşan Costa ve McCrae'ye (2008) göre ise kişilik evrensel ve görece kalıcı özellikler göstermektedir ve Beş Faktör Modeli ile açıklanabilmektedir.

- Dışadönüklük: Sosyal etkileşim yüksekliği eğilimi
- Sorumluluk: Disiplin ve planlılık eğilimi
- Uyumluluk: İşbirliğine yatkınlık ve yardımseverlik eğilimi
- Nörotisizm: Kaygı, öfke, kırılganlık eğilimi
- Deneyime açıklık: Yaratıcılık, entelektüel merak ve hayal gücünü kullanma eğilimi

Kişiliğin kalıtımsal özelliklerine odaklanan Buss ve Plomin (1984) mizaç kuramını geliştirmişlerdir. Söz konusu kurama göre kişilik özellikleri büyük oranda genetik temellidir ve doğuştan gelen özellikler daha sonra çevrenin de etkisiyle şekillenmektedir. Mizaç özellikleri üç temel boyutta açıklanmaktadır.

- Duygulanım: Duygusal tepkilerin yoğunluğu
- Etkinlik: Fiziksel enerji düzeyi
- Sosyallik: Sosyal etkileşimden hoşlanma düzeyi

Kagan (1994) da davranışsal ketlik çalışmalarıyla biyolojik özelliklerin kişiliğin gelişmesindeki etkilere odaklanmışlardır. Söz konusu kurama göre bireyler bebeklikten itibaren belirsiz durumlar karşı çekingen, geride duran, temkinli özellikler gösterebilmektedirler. Bu durum amigdalanın aşırı duyarlılığından, otonom sinir sisteminden ve stres hormonlarına verilen tepkilerden kaynaklanabilmektedir. Ancak zaman içerisinde anne baba tutumu ve çevrenin etkisiyle bu eğilimler zayıflayabilmekte ya da güçlenebilmektedir. Dolayısıyla Buss ve Plomin (1984) ile Kagan (1994)'ın çalışmaları kişiliği etkileyen biyolojik faktörleri ortaya koyma anlamında önemli bir noktada yer almaktadır.

Bandura'nın (1977) sosyal öğrenme kuramı ise toplumsal faktörlerin, gözlem yaparak öğrenmenin, öz-yeterliliğe ilişkin algının kişilik konusunda belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle ergenlerin ve gençlerin ebeveynlerini, arkadaşlarını, öğretmenlerini ve medya karakterlerini izleyerek davranış ve tutumlarını bu şekilde geliştirdiklerine işaret etmekte ve kişiliğin gelişiminde öz yeterlilik algısının kişinin motivasyonunu, duygusal tepkilerini, davranış ve seçimlerini etkilediğini vurgulamaktadır.

Kültürel psikoloji alanında çalışmalar yapan Markus ve Kitayama (1991) ve Triandis (1995) ise kişiliğin kültürden de etkilendiğini, sosyal değerlerin ve toplumsal beklentilerin kişilik gelişimindeki önemini dile getirmişlerdir.

Dolayısıyla alanyazındaki çalışmaların yetişilen aile, sosyal ve ekonomik olanaklar, öğrenme deneyimleri ve biyolojik yatkınlıkların bir arada kişiliği şekillendirdiğine işaret etmektedir. Hem biyolojik hem çevresel faktörlerin b anlamda etkili olduğu söylenebilir.

Özetle kişiliğe ilişkin çok sayıda kuram geliştirilmiş ve bu kuramların odak noktası ve yöntemi çeşitlilik göstermektedir. Ancak en temelde aile, sosyal ortam, biyolojik faktörler, akran, öğretmen ve medya araçlarının etkileri alanyazında en çok odaklanılan unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

BENLİK KAVRAMI VE BENLİK SAYGISI

Bu başlık altında benlik kavramı, benlik saygısı, ergenlik döneminde benlik saygısı ayrı başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

Benlik Kavramı

Benlik kişinin kendisine ilişkin algıları, özelliklerine, kabiliyetlerine, idealleri ve değer yargılarına dair kanılarla ilişkilidir. Kişinin çevresindekilerin ona yönelik görüşlerinin birey tarafından değerlendirilmesi benliğin şekillenmesinde önemlidir. Özellikle ergenin kendisine dair görüşlerinin

bu noktada gerçek benliğe işaret ettiği söylenebilmektedir. Bireyin davranışına etki eden değerler, ideal ve amaçlar da bu anlamda benliğin şekillenmesinde yardımcı olmaktadır. Birey, benliğine göre çevresini değerlendirmekte, anlamakta ve tepkide bulunmaktadır. Kişilik, benlik ve kimlik kavramları birbirleriyle iç içe geçmiş ve kişinin benliğini derinden etkileyen özelliklerdir (Kulaksızoğlu, 2000). Rogers (1959)'a göre de kişinin diğer insanlarla ilişkilerine ilişkin düşünceleri, kendine ilişkin algıları ve tüm bu değerler benlik kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

Ergenin çekirdek benliği aile içinde şekillenmektedir. Benliğin şekillenmesini ve gelişmesini sağlayan ilk sosyal ortam olan aile, ergenin hayatını şekillendirmesi bağlamında büyük rol oynamaktadır. Benlik (ego), alt benlik (id) ve üst benlik (süper ego) kavramlarının anlaşılması benliğe ilişkin temel teorilerin anlaşılması bağlamında önemlidir (Yılmaz, 2016). Freud (2019)'un kuramına göre benlik üç kısma ayrılmaktadır. İd (alt benlik), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik) şeklinde ifade edilmektedir.

Benlik (ego), kişinin benliğinin dışa yansımayan, özel olan, kendini tanıma, değerlendirme şeklini yansıtan kısmıdır. Kişiliğin bağımsız ve temel katmanı olan ego, kişiye özel farklılıklar meydana getirmektedir. Doğuştan gelişen ego, sperm yumurtayı döller döllemez kalıtımla şekillenmekte, alt benliğin üstünde gelişmekte ve üst benliğin de gelişmesiyle çerçeve kazanmaktadır. (Freud, 2019; Köknel, 2001; Rennison, 2002). Zihnin akılcı kısmı olan ego idin isteklerini değerlendiren, bunları hangi koşullarda gerçekleştirilebileceğine karar veren benlik boyutudur (Rennison, 2002).

Altbenlik (id), bireye kalıtımla geçmekte, doğuştan gelmekte ve bedene has içgüdü ve dürtüleri barındırmaktadır. Ruhsal yapının, enerji ve gücün kaynağı olarak ilkel ve ilksel bölümdür. Alt benlik üzerine oturan, yapılanan, gelişen olgunlaşan, içgüdü ve dürtülerden temellenen gerilimlerin doyum noktasına ulaşması için çaba sarf eden özellikleri

bulunmaktadır. İd isteklerini, dil sürçmeleri, rüyalar, nevrotik belirtilerle ortaya koymaktadır (Köknel, 2001; Freud, 2019; Rennison, 2002). Dış dünyayla ve gerçekle bağlantısı olmayan alt benlik, işlevlerini bilinçdışında sürdürmekte ve haz ilkesine uygun davranmaktadır. Kurallara bağlı olmadan, yer ve zamanı dikkate almayan, çatışan davranışları, tutumları, eylemleri ve eğilimleri içinde barındıran bir yapı içermektedir (Köknel, 2001).

Üst benlik (süper ego), benliğin ruh boyutunu, kural, yargı, ilkeler ile ilgili düzenini oluşturmakta, güzel/çirkin, iyi/kötü, olumlu/olumsuz gibi değerlendirmeleri yapısında bulunduran benlik türüdür. Kişi kendini olumsuz davranışlar sonrasında suçlu ve günahkar hissedebilmekte, bu duyguların şiddeti ise süper egonun bası kuran, denetleyen, yasaklayan ya da erteleyen fonksiyonlarına göre değişebilmektedir (Freud, 2019; Köknel, 2001). Süper ego, ego üzerinde hakimiyet kurmakta ve egonun sosyal olarak kabul edilebilecek şekilde kararlar almasını sağlama amacındadır (Rennison, 2002, ss. 39-40).

Tüm bunlara ek olarak Jung'un "bilinçdışı" kavramına önem verdiği ve bu kavramın egonun bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilebilir. Kişisel ve ortak bilinç dışı kavramını birbirlerinden ayırmış ve bunlara arketipler adını vermiştir. Ona göre "persona" (maske) arketipi kişiliğimizin diğer insanlara açık olan kısmıdır (Jung, 2018).

Benlik algısının bileşenleri akademik, sosyal, duygusal, fiziksel benlik şeklinde sınıflandırılmakta ve sosyal karşılaştırmalar ve ergenlik döneminin benlik saygısı üzerine etkileri olduğu vurgulanmaktadır (Jackson ve Bomsa, 1990).

Benlik Saygısı

Benlikten duyulan tatmin duygusu benlik saygısı şeklinde açıklanmaktadır. Bireyin kimliği, duyguları, kendini beğenme ve değerli görme becerisi benlik saygısına işaret etmektedir. Kişinin benliğine saygı duyması kişiliğine olumlu bir yansıma oluşturmaktadır. Kişinin kendine ilişkin fikirleri, önemli,

başarılı, değerli, sevmeye değer oluşuna ilişkin algısı benlik saygısı ile ilişkilidir. Benlik saygısı kişinin kendini kabul etmesi ve kendine güvenmesine işaret etmektedir ve kişisel mutluluğun en önemli kaynaklarından.

Benlik Freud'a göre id, ego ve süper egodan oluşmaktadır. Bilinçli yapılar egoyu işaret ederken bilinçsiz yapılar da benlik içerisinde yerini almaktadır. Jung ise benliği kişilik bütünlüğü olarak görmekte, diğer sistemlerin onun çevresinde şekillendiğine işaret etmektedir. Kişiliğin bütünlüğü, dengesi ve devamlılığı benlik sayesinde sağlanmaktadır (Öner, 1985).

Benlik saygısı çeşitli kuramcılar tarafından dört boyutta açıklanmaktadır:

- Temel kabul: Bireyin özellikle erken çocukluk döneminde kendisine ilişkin duygusal tavrına işaret etmektedir.
- Şartlı kabul: Kişinin kendisini kabul edebilmesi için belli şartlara ihtiyacı bulunmaktadır
- Gerçek-ideal benlik uyumu: Kişinin olmak istediği ile olduğu benlik farklı olabilmektedir. Yüksek uyuma denge, uyumama ise yetersiz hissetmeye ve mükemmeliyetçiliğe neden olmaktadır.
- Kendini değerlendirme: Kişi kendisini başkalarıyla kıyasladığında ortaya koyduğu duygular bu boyutta önemlidir. Araştırmalar, kişilerin kendileri için bir sınır çizdiklerini ve kendi koydukları sınırın ötesinde başarı için çabalamadıklarını ortaya koymaktadır (Hebeisen, 1976).

Yüksek benlik saygısına sahip olan ergenler problem çözme becerileri yüksek olan kişilerken, olumsuz benlik algısı kaçınmaya ve duygusal tepkilere neden olmaktadır. Benlik algısı düşük ergenler kaçınan ve pasif stratejilere yatkınlık göstermekte, aile ve akran desteği benlik algısını ve baş etme becerilerini güçlendirmektedir (Jackson ve Bomsa, 1990).

Ergenlik Dönemi ve Benlik Saygısı

Ergenlik dönemi aile ile ilişkiler benlik saygısını etkilemekte çocuğun yaptıklarını değersiz bulma, bunu dile getirme, ergenin uyum yokluğunu vurgulama özgüven problemlerine neden olabilmektedir. Ergenin ebeveyne ekonomik olarak bağlı olmasını sürekli vurgulamak, ergenin aşağılık hislerini artırmakta ve benlik saygısının gelişimini olumsuz etkilemektedir (Uğurluoğlu, 1996). Ergenlik dönemi bedensel değişimler benlik algısını, beden imajını, utanma duygusunu ve toplumsal beklentilere uyum sorunlarını merkeze taşımaktadır (Spengle ve Rocheblave, 1980). Çocukların duygularının anlaşılması güven, benlik saygısı ve sağlıklı bir şekilde kişiliğin gelişmesi için kritik derecede önem taşımaktadır (Orlick, 1995).

Ergenin ailesinin olumsuz değerlendirmeleri ve sürekli ötekilerle kıyaslanması kendisinin benlik imajını etkilemekte, bedeninin yapısı, bilişsel yeterlilikleri, hareket kabiliyeti, toplumsal etkileşimi gibi özellikler kıyaslandığında olumsuz benlik imajı beslenmektedir. Bu öğeler ergenin benlik saygı düzeyini belirlemektedir (Arıcak, 1995).

Ergenlik döneminde benlik saygısının gelişimine yönelik olarak çalışmalar yapan Erikson (1968) ergenin bu dönemde kimlik kazanma mücadelesi içinde olduğunu vurgulamakta ve ailenin geri dönüşlerinin son derece önemli olduğuna işaret etmektedir. Özellikle ailedeki aşağılama, kıyaslama, olumsuz geri bildirimde bulunma davranışları ergenin benlik imajını zedelemekte ve onda yetersizlik duygusu oluşturmaktadır. Festinger (1954) sosyal karşılaştırma kuramıyla bu durumu detaylı olarak irdelemiştir. Coopersmith (1967) ve Harter (1999) benlik saygısı kavramını temel unsurları bağlamında irdelemiş ve onay, destekleme, anne-baba kabulü gibi davranışların benlik algısını olumlu yönde arttırdığını ifade etmişlerdir. Özellikle demokratik tutum, ergenlerde yüksek benlik saygısını geliştirmekte, çocuğun psikolojik ve sosyolojik uyumunu arttırmaktadır. Otoriter ve eleştirel tutumlar ise özgüven zedeleyicidir (Baumrind, 1991).

Benzer şekilde ailenin ergene yönelik yaklaşımlarının psikolojik uyumu üzerinde etkili olduğunu dile getirilmektedir (Steinberg, 2001). Beden algısı ve bilişsel yetkinliğe ilişkin ergene yönelik değerlendirmeler de benlik saygısında etkilidir (Harter, 1999). Ergenler aile ve toplumdan kendilerine yöneltilen eleştiri, kıyas ve karşılaştırmalara karşı yüksek düzeyde hassasiyet göstermektedir (Tiggemann, 2005).

Markus ve Kitayama (1991) kültürün benlik üzerindeki etkilerini irdeledikleri çalışmalarında özellikle toplumun kişinin algılarını, duygularını ve motivasyonunu etkileyen özellikler taşıdığına işaret etmişlerdir. Benzer şekilde Triandis (1995) aile beklentileri ve başarı yönünde baskı oluşturanın da benlik algısına etki edebildiğini bulgulamışlardır. Ek olarak Budenrosto'nun (1999) çalışması özellikle çocukların ve ergenlerin psikoeğitsel değerlendirme süreçlerine çok fazla girdiklerini ve bunun da kaygıya neden olabileceğine işaret etmektedir. Özellikle psikoeğitsel değerlendirme süreçlerini sadece test olarak ele almamak ve çocuklarının duygusal güvenliği ve psikososyal iyilik hallerinin de kritik derecede önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Çağdaş (2004) anne-baba tutumları, iletişim biçimleri, iletişim hataları ve sağlıklı iletişimin etkilerine yönelik çalışmasında otoriter tutumun itaat, korku, düşük benlik saygısına, aşırı koruyucu tutumun bağımlılık ve çekingenliğe, aşırı hoşgörülü tutumun sorumluluk eksikliği ve sınır problemlerine, demokratik tutumun ise toplumsallık, yüksek özsaygı ve sağlıklı iletişim kurma becerisine yönlendirdiğini ifade etmiştir. Dinkmeyer ve Mckay (1997) çocukların davranışlarının altında yatan amaçların ait olma, önemsenme, güç, öç alma ve yetersizlik şeklinde özetlemekte demokratik iletişimin ve çocuğun karar alma süreçlerine katılımının önemine değinmiştir.

Ergenlik döneminde benlik saygısına etki edebilecek en önemli unsurlardan biri de ahlaki gelişimdir. Çok boyutlu olan ahlaki gelişim, bilişsel, duygusal ve toplumsal süreçlerle

birlikte gelişmekte, ergenlik dönemi ahlaki kimliğin şekillendiği son derece kritik bir döneme işaret etmektedir. Özellikle aile ve arkadaş çevresi bu anlamda belirleyicidir, empati ve ahlaki duygular ahlaki muhakemeye ve davranışa yönlendirmekte, ergenlerin etik kararlarını kültürel bağlam şekillendirmektedir. Ergendeki kimlik arayışı ahlaki değerleri de şekillendirmektedir (Eppel, 1998).

Özetle ergenlikte benlik saygısı sadece ergene dair unsurlardan değil, aile tutumu, sosyal kıyaslama davranışları, kültürel değerler ve arkadaş ilişkilerinden etkilenmekte çok boyutlu bir yapı ortaya koymaktadır.

Ana-Baba Tutumları ve Benlik Saygısı İlişkisi

Coopersmith (1967) anne baba tutumunun bireyin benlik saygısına etkisinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Benlik saygı düzeyi yüksek çocukların ailelerinin, çocuklarını kabul eden, çevreyi çocuğa göre düzenleyen, onlara özgürlük tanıyan ama bununla birlikte çocuğa uymak zorunda olduğu belli ve kesin kuralları hatırlatan, doğru davranışı ödüllendiren ve çocukların okul içi ve dışındaki beklentilerine uygun başarılar ortaya koyacağına inanan anne babalardır. Bu anne babalar çocuklarını olduğu gibi kabullenir. Benlik saygı düzeyi düşük ailelerin çocuklarının ise çocuklarını reddeden, onlara soğuk ve uzak davranan, çocuklarını beklenti ve kural belirsizliği içinde yetiştirmiş, daha çok cezalandırıcı ailelerdir. Ne zaman verileceği belirsiz bir ödül-ceza yöntemi kullanırlar. Çocukların bazı beklentilerine uyması konusunda onlara güvenmezler. Başarısızlığı ilgisiz ve soğuk bir tutumla kabullenirler. Rosenberg araştırmasında babaları ile daha yakın ilişki içinde olan gençlerin daha uzak ilişkiler içinde olanlara göre benlik saygısı bakımından üst derecede olduklarını kaydetmiştir (Çuhadaroglu, 1986).

Miller (1976) anne tutumunun çocuğu ile olan ilişkilerinin çocuğun benlik saygısı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu görmüştür. Araştırmada dikkati çeken bir yön vardır: Anneler

kızlarına karşı erkek çocuklardan daha fazla empati, içtenlik ve pozitif saygı göstermektedir. Bu yüzden kızlar daha yüksek benlik saygısı puanı almaktadır (Satılmış, 1988).

Kılıççı (1985) kendini kabul ile ana baba tutumu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ana baba tutumunu demokratik olarak tanımlayan grubun kendini kabul puanları ortalamasının anne-baba tutumunu ilgisiz, otoriter, tutarsız tanımlayan grupların ortalamalarından oldukça yüksek bulmuştur. İkizoğlu, (1993)'ün yaptığı çalışmada ise anne babaların “demokratik” ve “otoriter” tutumunun öğrencilerin benlik saygısı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucu çıkmıştır.

Erdoğan (2020) Ritchie ve Fitzpatrick'in (1990) Gözden Geçirilmiş Aile İletişimi Kalıpları Ölçeği'ni kullanarak aile üyelerinin aile iletişim kalıplarına ilişkin algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. 2018-2019 yılları arasında 176 aileden toplam 704 katılımcıya anket uygulanan çalışmada diyalog yönelimi ve uyum yönelimi algıları arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ve aile üyelerinin farklı aile türlerini benzer şekilde tanımladıkları, çiftler benzer bir aile tipinden geliyorsa, mevcut aile tiplerinin büyük ölçüde aynı şekilde sürdürüldüğü ortaya çıkmıştır. Çocukluk dönemi iletişim kalıplarının ilerleyen yaş dönemlerine de aktarıldığı ortaya konmuştur.

Bu araştırmaların hepsinin çeşitlilik arz ettiği söylenebilir. Benlik saygısı üzerinde ana- baba tutumları üzerinde yapılan pek çok araştırma bu etkilerin farklı boyutlarını ortaya çıkarmıştır. Bazı araştırmaların ise genel yargılara ters düşebildiği de ortaya çıkmıştır.

Karaçavuşoğlu (2022) özellikle çocukluk çağına ilişkin travmaların kimliğin gelişimi ve benlik saygısı ile ilişkisini değerlendirmişlerdir. 256 katılımcıya uygulanan ölçek kimlik, benlik saygısı ile çocukluk travmaları arasındaki ilişkiyi tespit etmiş ve söz konusu travmalar ve kişinin benliğine ilişkin saygının negatif düzeyde anlamlı ilişkide olduğunu ortaya koymuştur. Olumsuz kimlik gelişim boyutları ile negatif; olumlu kimlik gelişimi boyutlarıyla pozitif yönlü, anlamlı ilişki

söz konusudur. Bireylerin benlik saygısının duygusal ihmal ve istismar bağlamında da olumsuz etkilendiği ortaya çıkmıştır.

Boyalı (2022) bağlanma stili ve benlik saygısının yeme davranışları ile ilişkisini incelemiştir. 524 üniversite öğrencisinin katıldığı çalışmada benlik saygısı ve korkulu bağlanma stillerinin kısıtlayıcı yeme davranışı için anlamlı yordayıcı olduğu ortaya konmuştur. Dışsal yemedeği değişimi en iyi açıklayan değişken güvenli bağlanma şeklinde belirlenmiştir.

Yarlı (2022) ebeveynler arası yetişkin bağlanma stilleri ve evlilik uyumu düzeylerinin çocuğun benlik saygısı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Ayrıca, çocukların benlik saygısı düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Çalışma sonucunda kronik rahatsızlığa sahip annelerin çocuklarında benlik saygısı bakımından fark yokken, kronik rahatsızlığa sahip olan babaların çocuklarının benlik saygısı düzeylerinin kronik rahatsızlığa sahip olmayan babaların çocuklarına göre anlamlı şekilde yüksek olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca annelerin ve babaların eğitim düzeyinin yüksek olması benlik saygısı düzeyini pozitif yönde etkilemekte, çocuğun benlik saygısı düzeyinin baba evlilik uyumu tarafından pozitif yönde anlamlı bir ilişki içinde olduğu ortaya çıkmıştır.

Yıldırım Muti (2022) üniversite öğrencilerinin ebeveyn tutumları ile sosyal kaygı düzeyleri ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla İstanbul ilinde yaşayan 18-27 yaş arası 386 üniversite öğrencisine çeşitli ölçekler uygulamıştır. Araştırma sonucunda sosyal kaygı ve benlik saygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ebeveyn tutumları alt boyutlarından açıklayıcı otoriter tutum, koruyucu istekçi tutum ve otoriter tutum ile sosyal kaygı arasından negatif yönlü bir ilişki, aynı tutumların benlik saygısı ile ilişkisi bakımından ise pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Alanyazın incelendiğinde benlik saygısının aile ortamı, ebeveyn tutumları, iletişim tarzları ve çocukluk yaşantılarından

etkilenerek geliştiği söylenebilir. Ancak tüm çalışmaların bulguları tek yönde ve tutarlı sonuçlar vermemekte benlik saygısını etkileyen değişkenler çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Coopersmith'in (1967) bulguları çocuğu kabul eden, sevgi gösteren, tutarlı bir şekilde sınır belirleyen, ödüz ve cezayı sağlıklı kullanan çocukların benlik saygı düzeyinin yüksek, reddedici, ceza veren, kuralları belirsiz olan ve soğuk tutuma sahip ailelerin çocuklarının ise düşük benlik saygısına sahip olduğunu vurgulamıştır. Rosenberg'in (1986) de baba ile kurulan yakın ilişkinin benlik saygısını güçlendirici olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Miller (1976) ise özellikle annelerin kız çocuklarına yüksek empatili ve pozitif saygı göstermelerinin kızların benlik saygı düzeyini arttırdığına dair bulgular söz konusudur. Dolayısıyla ebeveynin çocuğa ilişkin duygusal ikliminin benlik saygısı düzeyini etkilediği alanyazındaki çalışmalar tarafından desteklenmiştir.

Kılıççı (1985) ise benlik saygısının demokratik tutum ile güçlü bir ilişkisini olduğunu işaret ederken İkizoğlu'nun (1993) çalışmaları ebeveyn tutumlarının beklendiği kadar belirleyici olmadığına işaret etmesi alanyazındaki farklı görüşlerin varlığını ortaya koyması açısından önemlidir. Ebeveynlik tutumlarının yanında aile iletişiminin de önemini vurgulayan Erdoğan (2020), çocuklukta öğrenilen iletişime dair alışkanlıkların yetişkinlik döneminde devam ettiğine vurgu yapmakta aile türlerinin bu şekilde benzer algılandığına işaret etmektedir. Aile içi iletişimdeki atmosfer benlik gelişiminde kalıcı etki yaratmaktadır. Yüksel (2019) de ergenlerin yılmazlık düzeyleriyle aile işlevleri ve aile iletişim kalıpları ilişkisini incelemek amacıyla 433 lise öğrencisi ile görüşmüş ve orta düzeyde olumlu iletişim kalıplarına, sağlıksız aile işlevlerine ve yüksek düzeyde yılmazlığa sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Arslan ve Ulaş (2022) ise değer odaklı aile eğitim programının anne babalık becerileri, aile iklimi ve değer odaklı yaşama etkisini inceledikleri araştırmalarında 47 ebeveyn ile görüşmüş ve değer odaklı eğitim programının değer odaklı

yaşam düzeyi üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Lise öğrencilerinin stresle başa çıkma becerilerinin aile içi iletişim kalıpları çerçevesinde değerlendirildiği bir çalışmada Bulut Barkın (2022) diyalog yönelimli iletişim söz konusu olduğunda problem çözmeye dayalı, stresle başa çıkma eğiliminin arttığı, uyumluluk odaklı ailelerde ise öğrencilerin kaçınma, bastırma ve pasif başa çıkma yöntemlerine eğilim gösterdikleri belirlenmiştir.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar benlik saygısını travma, yeme davranışları, bağlanma stili, ebeveynlerin sağlık/evlilik uyumu, sosyal kaygı gibi değişkenlerle ilişkilendirmektedir. Örneğin Karaçavuşoğlu (2022) çocukluk çağı travmalarının benlik saygısını olumsuz yönde etkilediğini, Boyalı (2022) yeme davranışları ve bağlanma stiline etkilerini, Yarli (2022) ve Yıldırım Muti (2022) ise ebeveynlerin evlilik uyumu, eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumlarının sosyal kaygı ile ilişkili olarak benlik saygısına olan etkilerini irdelemişlerdir.

Özetle benlik saygısının çok boyutlu bir yapısının olduğu, ebeveyn tutumları, bağlanma stili, çocukluk travmaları, ebeveynin psikososyal durumu ve sosyal kaygının benlik saygısına farklı şekillerde etkide bulunduğu söylenebilir. Genel olarak demokratik, kabullenici, sıcak ve tutarlı ebeveynlik benlik saygısını güçlendirirken, duygusal ihmal, istismar, reddedici ya da cezalandırıcı tutumlar benlik saygısını azaltmaktadır. Ailede kurulan iletişim, ebeveynin çocukla kurduğu ilişki yaşam boyu etkileri süren kalıcı izler bırakmaktadır. Bazı çalışmalar ebeveyn tutumlarının benlik saygısı üzerinde etkisinin güçlü olduğunu vurgularken, bazıları ise bu etkiyi sınırlı bulmakta ve benlik saygısını tek bir değişkenle açıklamayı konuyu basitleştirmek olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla benlik saygısı, biyolojik, psikolojik, kültürel ve sosyal birçok faktörün etkileşmesiyle oluşmakta ve tek bir tutum ya da deneyimin belirleyiciliği söz konusu olmamaktadır. Alanyazın aile ortamının en direkt olarak (iletişim biçimleri ve ebeveyn tutumları) hem de dolaylı yollarla (sosyal kaygı, travma ve

bağlanma) benlik saygısının gelişiminde başat bir rolünün olduğunu açığa çıkarmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Aile içi iletişim, ergenlik dönemi ve benlik saygısı ilişkisini kuramsal bir bütünlük içerisinde ele almayı amaçlayan bu çalışma alanyazındaki temel çalışmaları sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır. Bu inceleme yapılırken iletişim, psikoloji ve gelişim kuramları literatüründen de faydalanılmış ve alanların kesişim noktasında kapsamlı bir açıklama ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çocuk ve ergen gelişiminin en belirleyici unsurlarından biri olarak aile içi iletişim farklı aile yapılarında farklı özellikler göstermektedir. Diyalog odaklı aile yapıları açık iletişimin olduğu, duygusal paylaşımın yaşandığı ve karşılıklı saygının söz konusu olduğu bir iletişim biçimi olarak benlik saygısı gelişimini olumlu etkilemektedir. Uyumluluk odaklı ve otoriter ailelerde ise iletişimin sınırlı olması ergenin benlik algısında belirsizliklere neden olmakta, yetersizlik ve güvensizlik duyguları artmaktadır. Özellikle Bandura (1977)'nin sosyal öğrenme kuramı, Bowlby (1969) ve Ainsworth (1978)'un bağlanma kuramı, sosyal değişim teorisi ve Devito'nun (2015) iletişim biçimlerine dair yaklaşımlar aile içerisinde oluşan iletişim örüntülerinin tüm yaşama yayılan etkilerine dair vurgular taşımaktadır.

Ergenlik bireyin biyolojik, duygusal ve sosyal değişimlerden geçtiği, bağımsızlık arayışının, kimlik edinme çabasının, toplumsal rollerle karşı karşıya kalmasının söz konusu olduğu çatışmalarla dolu bir dönem olarak ele alınmaktadır. Özellikle Hall (1904), Erikson (1968) ve Freud (2019) bu dönemi derinden incelemiş ve modern öğrenme kuramcıları da çeşitli çalışmalarla bu kuramları desteklemişlerdir. Böylelikle ergenliğin çok yönlü yapısının anlaşılmasına katkıda bulunulmuştur.

Benlik saygısına ilişkin alanyazın ise benlik gelişimini öncelemekte ve bunun köklerinin çocukluğa dayandığına işaret etmektedir. Ergenlik döneminde ailenin çocuğa dair tutumu, ebeveynlik şekli, iletişim tarzı, ergenin kendi çevresine ilişkin deneyimleri söz konusu yapıyı güçlendirme ya da zayıflatma yönünde etkiler taşımaktadır. Özellikle ebeveynin eğitim düzeyi, evlilik uyumu, tutumları benlik saygısı üzerinde etki göstermekte ve eleştirel iletişim, değersizleştirme ve kıyaslama gibi tutumlar ergenin benlik saygısını olumsuz yönde etkilemektedir. Kabul eden, destekleyen, açıklayıcı olan ebeveyn tutumları ise benlik saygısının artması yönünde destek sağlamaktadır.

Çalışma aile içindeki iletişimin var olan ilişkilerin dışında kişinin sosyal uyumu, kişilik yapılanması, duygusal işleyişi ve hayatı boyunca sürdüreceği ilişkileri etkileyen temel bir boyutu olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla ilgili alanyazın kapsamında şu sonuçlar elde edilmektedir:

1. İletişim sağlıklı ve açık olmalı, ergenin kendini ifade edebilmelidir. Bu durum hem sosyal becerileri güçlendirecek hem de duygusal güvenlik sağlayacaktır.
2. Aile içi iletişimin kalitesi ebeveynlerin ergene ilişkin tutumları ve ergenin aile içindeki değerine ilişkin düşünceleri benlik saygısının oluşumunu etkileyecektir.
3. Uyumluluk ve denetim odaklılık kaygılı, bağımlı ve düşük özsayıgı düzeyine yol açarken, diyalog odaklılık hem benlik saygısını hem de kimlik gelişimini olumlu olarak desteklemektedir.
4. Ailede süregelen iletişim sadece çocuğun çocukluk ve ergenlik dönemine değil, yetişkinlikte kurulan ilişkiler ve kimlik bütünlüğünü de derinden etkileyecek, kalıcı izlere yol açabilecektir.
5. Ailelerin iletişim eğitimleri alarak ebeveyn tutumlarına ilişkin farkındalık sahibi olmaları önemlidir.

6. Ergenlere yönelik, benlik saygısını önceleyen destek programlarının geliştirilmesi son derece önemlidir.

Sonuç olarak aile içi iletişimde ebeveyn tutumları konusunda bilinç geliştirmek ve ergenlerin hayata tutunma çabalarında onlara farkındalık sahibi ebeveynler olarak destek olmaya çalışmak daha özgüvenlik, benlik saygısı daha yüksek, daha az bağımlı ve daha mutlu bir gelecek için son derece önem arz etmektedir. Bunun bir devlet politikası haline getirilmesi de toplumun daha sağlıklı hale gelmesini, ilişkilerde şiddetin azalmasını ve mutlu bir geleceği beraberinde getirecektir.

KAYNAKLAR

- Adams, G. R., Gullota, T.P., & Montemayor, R. (Eds.). (1992). *Adolescent identity formation(Advances in adolescent development)*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Adams, J. F. (1995). *Ergenliği anlamak: Ergen psikolojisinde güncel gelişmeler*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Adler, A. (1924). *The practice and theory of individual psychology*. London: Kegan Paul.
- Adler, A. (1994). *Genç kız psikolojisi ve cinselliği*. (N. Sipahioğlu, Çev.:2. Bs.). İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Akman, T. (1982). *Sibernetik*. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Aldous, J. (1978). *Family careeres: Developmental change in families*. New York: Wiley.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.
- Anık A. (2002). Varoluşçuluk ve iletişim. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 99(1), 99-120.
- Arıcak, O. T. (1995). *Üniversite öğrencilerinde sosyal fobi ve benlik saygısı ve denetim odağı ilişkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arnett, J. J. (1995). Broad and narrow socialization: the family in the context of a cultural theory. *Journal of Marriage and Family*, 57(3), 617–628. <https://doi.org/10.2307/353917>
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered. *American Psychologist*, 54(5), 317–326. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.5.317>
- Arslan, A.,& Ulaş, A. H. (2022). Değer odaklı aile eğitim programının anne babalık becerilerine, aile iklimine ve

- değer odaklı yaşama etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 88-109. <https://doi.org/10.38015/sbyy.1097582>
- Atak H. (2011). Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1),163-213.
- Atakan, S. (1991). Gençlerin ana – babaların beklentilerine uyumunu etkileyen faktörler: Ana – baba davranışları ve ana- babanın algılanan gücü. İçinde B. Dikeçligil, A. Çiğdem (Ed.), *Aile yazıları 1 – Temel kavramlar, yapı ve tarihi süreç* (ss. 345-355). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Hoeksema, S. (1999). *Psikolojiye giriş*. (A. Yavuz, Çev.). İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2010). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(10),115-147.
- Bahar, Z. ve Bayık, A. (1985). Çocuk eğitiminde annelerin ödül ve cezaya ilişkin tutumları. E.Ü. Hemşirelik Yüksek Okul Dergisi, 1(3), 31-42.
- Baldwin, M.W. (1992). Relational schemas and the processing of social information. *Psychological Bulletin*, 112, 461-484. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.3.461>
- Baltaş, Z., & Baltaş, A. (1992). *Bedenin dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Barrett, M., & McIntosh, M. (1982). *The anti-social family*. London: Verso.

- Bateson, G., Jackson, D. D., Haley, J., & Weakland, J. (1956). *Toward a theory of schizophrenia*. *Behavioral Science*, 1(4), 251–264. <https://doi.org/10.1002/bs.3830010402>
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95. <https://doi.org/10.1177/0272431691111004>
- Baumrind, D. (1996). *The discipline controversy revisited*. *Family Relations*, 45(4), 405–414.
- Berends, P. B. (1997). *Whole child/ whole parent*. (4. Baskı). New York, NY: Perennial.
- Berger, C. R., & Chaffee, S. H. (1987). The study of communication as a science In C. R. Berger & S. H. Chaffee (Eds.), *Handbook of communication science* (pp.15-20). Newbury Park, CA: Sage.
- Berger, P., & Kellner, H. (1994). Marriage and the construction of reality: An exercise in the microsociology of knowledge, In G. Handel & G. G. Whitchurch (Eds.), *The psychosocial interior of the family* (pp. 19-36). New York, NY: Adline De Gruyter.
- Berk, L. E. (2000). *Child development*. (5.baskı). Boston, MA: Allyn& Bacon.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal bilimler kavşağında kimlik sorunu*. İzmir: Ege Yayınları.
- Bilgin, Ş. (2001). *Ergenlerde kaygı ile benlik saygısı arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bilir, Ş. & Dabanlı, D. (1991). Ergenlik çağındakinin sosyal gelişimine aile tutumlarının etkisinin araştırılması. İçinde B. Dikeçligil ve A. Çiğdem (Eds.), *Aile yazıları II: Birey kişilik ve toplum* (ss. 166-182). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

- Bingöl G., & Demir A (2011). Amasya Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri. *Göztepe Tıp Dergisi*, 26(4), 152-159.
- Blos, P. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. New York: Free Press.
- Blos, P. (1979). *The adolescent passage: Developmental issues*. New York: International Universities Press.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.
- Boyalı, B. (2022). Bağlanma stili ve benlik saygısının yeme davranışları ile ilişkisinin incelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Toros Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv26071r6>
- Budenrosto, M. (1999). *Affective reactions and psychosocial functioning of children in the course of psycho – educational assessment*. (Ph.D. Thesis). University of North Texas.
- Bulut Barkın, A. (2022). *Lise öğrencilerinin stres ile başa çıkma becerilerinin aile içi iletişim kalıpları açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Burcu, E. (1998). Gençlik teorilerinin sınıflandırılmasına ilişkin bir çalışma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), 105-136.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İ. D. Erguvan Sarioğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Buss, A. H., & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Canel, A (2012). *Aile yaşam becerileri*. İstanbul: Nakış Yayınevi.

- Cankar, K. (1991). *Sosyo – kültürel açıdan aile ve Türk aile yapısı, ekonomik ve sosyal değişmelerin Türk aile yapısına etkileri*. Ankara: Anadolu Üniversitesi Afyon İİBF Yıllığı.
- Cattell, R. B. (1957). *Personality and motivation structure and measurement*. Yonkers-on-Hudson, NY: World Book Company.
- Clarke, J. I. (1996). *Çocuk bakımı ve eğitimi*. İstanbul: Papirüs Yayın Dağıtım.
- Colemon, J. C. ve Hendry, L. B. (1999). *The nature of adolescence*. (3rd ed.). London: Routledge.
- Colten, M. E. Gore, S. (1991). *Adolescent stress: Causes and consequences*. New York: Aldine de Gruyter.
- Cooper, D. (1988). *Ailenin ölümü*. (G. Özkan, Çev.). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
- Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (2008). The Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R). In G. J. Boyle, G. Matthews, & D. H. Saklofske (Eds.), *The SAGE handbook of personality theory and assessment, Vol. 2. Personality measurement and testing* (pp. 179–198). Sage Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781849200479.n9>
- Coşkun, Ö. ve Aydın, Ö. (2025). Bireyin sosyalleşmesinde ailenin rolü. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 8(1), 44-60.
- Covey, S. R. (1997). *Etkili ailelerin yedi alışkanlığı*. (S. Yeniçeri, Çev.). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Crockett, L.J. ve Crouter, A. C. (1995). *Pathways through adolescence: Individual development in relation to social contexts*. The USA: Lawrence Erlbaum.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve davranışı* (31. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Cüceloğlu, D. (2019). *İnsan insana: İnsan ilişkilerinin doğası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağatay, T. (1990). Modern aile ve toplumsal problemleri. İçinde B. Dikeçligil, & A. Çiğdem (Eds.). *Aile yazıları 1-2: Kültürel değerler ve sosyal değişim*. Ankara: C. Başbakanlık, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Bilim Serisi: 5/2.
- Çağdaş, A. (2004). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. (2. Baskı). Konya: Eğitim.
- Çakmaklı, K. (1991). *Aileler için sosyal hizmet*. İstanbul: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (Eğitim Serisi 3).
- Çalışkan, N. ve Aslander, M. (2014). Aile içi iletişim ve siber yaşam: Teorik bir çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(2), 263-277.
- Çiçek, İ., & Aslan, A. E. (2020). Kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri: Kuramsal bir çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(1), 137-147.
- Çiftçi, Z., & Gülaçtı, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları anne baba tutumları ve flört kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 1282-1309. <https://doi.org/10.26466/opus.553036>
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda benlik saygısı*. (Yayınlanmamış uzmanlık tezi). Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dacey, J. & Kenny M. (1994). *Adolescent development*. Dubuque, IA: Wm. C.: Brown & Benchmark Publishers.
- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” ve “toplumsal kimlik” kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 161-176.
- Davis, K. (1973). The sociology of parent-youth conflict. İçinde H. Silverstein (Ed.) *The sociology of youth: Evolution and revolution*. New York: Macmillan Publishing.

- Demirel, Ö. (1992). *Genel öğretim yöntemleri (ders notları)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Deniz, D. (2010). Eşe yönelik şiddetin çocuk suçluluğuna etkisi. İçinde T. Solmuş (Ed.) *Romantik ilişkiler, evlilik ve ana-baba-çocuk ilişkileri*. (ss. 187-193). Konya: Nobel.
- Dereboy, F. (1993). *Kimlik bocalaması*. Özmert Ofset: Malatya.
- Devito J. A. (2015). *Human communication, the basic course* (13th ed.). The USA: Pearson.
- Dilbaz, B. ve Günay, T. (2021). *Sağlık çalışanlarına yönelik çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin önlenmesi rehberi*. İsveç: UNFPA Raporu.
- Dinkmeyer, D. ve McKay, G. D. (1997). *Biz bir aileyiz*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Dizer, D. (2008). *Sakarya ilindeki liseli ergenlerin 1999 Marmara Depremi sonrası travmayı algılama, sosyal destek sistemleri ve umutsuzluk belirtilerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dökmen, Ü. (1994). *İletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2017). *Küçük şeyler 1: Psikoloji üzerine denemeler*. İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Dönmezer, İ. E. (1999). *Ailede iletişim ve etkileşim*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dursun Ö.Ö. ve Aydın C. H. (2011) İletişimci biçimleri ölçeğinin Türkçeye çevirisi, uyarlanması, geçerlik ve güvenirliğinin sağlanması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 263-286.
- Dusek, J. B. (1987). *Adolescent development and behavior*. Amerika: Prentice-Hall.
- Dusek, J. B.,& Flaherty, J. F. (1981). The development of the self-concept during the adolescent years.(*Monographs*

- of the Society for Research in Child Development*, 46(4), Serial No. 190). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Eccles, J. S., Wigfield, A., & Schiefele, U. (1998). Motivation to succeed. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development* (5th ed., pp. 1017-1095). New York: Wiley.
- Ekşi, A. (1982). *Gençlerimizin ruhsal gelişimi konusunda tartışma ve yorum, gençlerimiz ve sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ekşi, A. (1985). *Gençlik döneminde uyum ve davranış sorunları* (Gençlik Yılı Konferansları). İstanbul: Hilal Matbaası.
- Ekşi, A. (2003). Gözden geçirme: Beş kıtada genç sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10(2), 78-87.
- Elkind, D. (1974). *Children and adolescents: Interpretive essays on Jean Piaget* (2nd ed.). İngiltere: Oxford University Press.
- Elmacıoğlu, T. (1992). *Aile içi iletişimin, gencin okul başarısına etkileri*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Elwood, T. D. ve Schrader, D.C. (1998). Family communication patterns and communication apprehension, *Journal of Social Behaviour & Personality*, 13(3), 202-209.
- Engels, F. (1884). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Hottingen-Zürich.
- Eppel, E. M. (1998). *Adolescents and morality*. Londra: Routledge.
- Erbil, N., Divan, Z., & Önder, P. (2006). Ergenlerin benlik saygısına ailelerinin tutum ve davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum: Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3(10), 7-16.
- Erdoğan, Ö. (2020). Aile üyelerinin aile iletişim kalıpları algıları arasındaki ilişki. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 53-74. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.622576>

- Ergin, G. (1995). *Eğitimde iletişim*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ergün, N. (2020). Kimlik gelişimi: Anlatı kimliği ve kuşaklararası anlatı kimliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(4), 455-475.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1959). Identity and the life cycle. *Psychological Issues*, 1, 18-164.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth, and crisis*. New York: Norton.
- Erkal, M. (1987). *Sosyoloji*. (3.Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Erkılınç, M. M. (2020). *Aile içi iletişim kalıpları, benlik kavramı ve evlilik uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eröz, M. (1977). *İktisat sosyolojisine başlangıç*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Erözkan, A. (2005). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini etkileyen faktörler. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(1), 135-150.
- Eryüksel, G. N. (1987). *Ergenlikte kimlik statülerinin incelenmesine ilişkin kesitsel bir çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eysenck, H.J. (1967). *The biological basis of personality*. Thomas: Spring-field, Ill.
- Ezgin, F., & Dilmaç, B. (2018). Uyum ve davranış problemi gösteren çocukların ebeveynlerinin değer algılarına ilişkin görüşleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(15), 719-774. <https://doi.org/10.26466/opus.447988>

- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Field, R. (2001). John Dewey. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/dewey/> (Erişim tarihi: 23.10.2025).
- Fitzpatrick, M. A. ve Ritchie, L. D. (1993). Communication theory and the family. İçinde P. Boss, W.Doherty, R. La Rossa, W. Schumm ve S. Steinmetz (Eds.). *Source book of family theories and methods: A contextual approach* (pp. 565-585). New York: Plenum.
- Fitzpatrick, M. A., Marshall, L. J., Leutwiler, T. J., & Krcmar, M. (1996). The effect of family communication environments on children's social behavior during middle childhood. *Communication Research*, 23(4), 379–406. <https://doi.org/10.1177/009365096023004003>
- Fitzpatrick, M.A. ve Vangelisti, A. L. (Eds.). (1995). *Explaining family interactions*. İngiltere: Sage.
- Fletcher, G. J. O., (1993). Cognition in close relationships. *New Zealand Journal of Psychology*, 22 (2), 69-81.
- Fletcher, G. J. ve Thomas, G. (1996). Close relationship lay theories: Their structure and function. İçinde G. O. Fletcher ve J. Fitness (Eds.), *Knowledge structure in close relationships*, (pp. 3-24), Lawrence Erlbaum Associates.
- Frenette, M. (2002). *Explorations in adolescents' sense-making of anti-smoking messages*. Canada: Université de Montréal Montreal.
- Freud, S. (2012). *Dinin kökenleri* (A. T. Kapkın, Çev, 2. Baskı). İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (2019). *Ben ve id* (E. Kapkın, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eser 1923'te yayımlandı)
- Fuligni, A. J. (1998). Authority, autonomy, and parent–adolescent conflict and cohesion: A study of adolescents from Mexican, Chinese, Filipino, and European

- backgrounds. *Developmental Psychology*, 34(4), 782–792. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.34.4.782>
- Fuligni, A. J. (2001). Family obligation and the academic motivation of adolescents from Asian, Latin American, and European backgrounds. In A. J. Fuligni (Ed.), *Family obligation and assistance during adolescence: Contextual variations and developmental implications* (pp. 61–75). Jossey-Bass/Wiley.
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve ergenlik gelişimi*. (8. Baskı; Çev. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gardner, G. E. (1959). Psychiatric problems of adolescence. İçinde S. Arieti (Ed.), *American handbook of psychiatry*, 1(ss. 870 895). New York: Basic Books Inc.
- Genç, G. (1989). Ergenlikte (puberte) fizyolojik değişiklikler. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Golden, A. G. (2000). What we talk about when we talk about work and family: A discourse analysis of parental accounts, *Rensselaer Polytechnic Institute*, 10(3/4). Erişim adresi: <http://www.cios.org/www/ejc/v10n3400.htm> (Erişim tarihi: 2.12.2025).
- Gordon, T. (1996). *E. A. E. Etkili anababa eğitimi: Aile iletişim dili (E.A.E.)*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Gökdağ, R. K. (1999, 13-15 Nisan). Çocuk – aile iletişiminde çıkan sorunların tanımlanması ve çözülmesinde aile tedavilerinin yeri, önemi ve aile tedavileri. *İletişim Ortamlarında Çocuk – Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi.
- Gören, M. H. (2022). *Ergenlerin kimlik gelişimleri ile öznel iyi oluşları arasında ahlaki olgunluklarının aracı rolü*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Görmüş, A. Ş., Aydın, S., & Ergin, G. (2013). İşletme bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerinin cinsiyet rolleri

- bağlamında incelenmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 109-128.
- Greebspan, S. (1998). *Meydan okuyan çocuk*. (İ. Ersevîm, Çev.). Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Griffin, E., Ledbetter, A., & Sparks, G. (2020). The interactional view. In *A first look at communication theory* (10th ed., pp. 152–165). McGraw-Hill Education.
- Güler, D. (1992). Aile kavramının tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile, *Kurgu*, 11(1), 50-75.
- Güneş, A. (2020). *Bağırmayan anneler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Güven, A (2013). *Çocukta benlik gelişiminde aile içi iletişimin rolü: İslam dini açısından bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haeckel, E. (1876). *The history of creation: Or the development of the earth and its inhabitants by the action of natural causes* (E. R. Lankester, Trans.). London: Henry S. King & Co.
- Hall, C. M. (2013). *The Bowen family theory and its uses*. The USA: International Psychotherapy Institute.
- Hall, G. S. (1904). *Adolescence: Its and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education*. New York: D. Appleton and Company.
- Harter, S. (1986). Processes underlying the construction, maintenance, and enhancement of the self-concept in children. In J. Suls & A. Greenwald (Eds.), *Psychological perspectives on the self* (Vol. 3, pp. 137–181). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Harter, S. (1999). *The construction of the self: A developmental perspective*. Guilford Press.
- Havighurst, R. J. (1972). *Developmental tasks and education* (3rd ed.). New York, NY: David McKay.

- Hebeisen, A. A. N. (1976) A multidimensional construct of self-esteem. *Journal of Educational Psychology*, 68, 559-565.
- Heckhausen, H., & Schulz, R. (1996). *A life-span theory of control*. *Psychological Review*, 103(2), 284–304.
- Homans, G. C. (1961). *Social behavior: Its elementary forms*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Humphreys, T. (1999). *Çocuk eğitiminin anahtarı: Özgüven*. (T. Anapa, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Humphreys, T. (2000). *Disiplin nedir? Ne değildir?* (M. Ersin, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Hurlock, E. B. (1995). *Adolescent development*. (2. Baskı). Tokyo: Kogakusha Company.
- İkizoğlu, M. (1993). *Demokratik ve otoriter ana-baba tutumlarının lise son sınıf öğrencilerinin benlik saygısı üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İplikçi, H. G. (2015). İletişimde temel modeller ve kitle iletişim modelleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(2), 15-25.
- Jackson H., & Bomsa S. (1990). *Coping and self concept in adolescence*. Berlin / Heidelberg: Springer-Verlag.
- Jacob, T.,& Johnson, S. L. (1997). Parent–child interaction among depressed fathers and mothers: Impact on child functioning. *Journal of Family Psychology*, 11(4), 391–409. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0893-3200.11.4.391>
- Jaffe, C. I. (1997). *Ethics in the family: A ninth century mother trains her sons*. Newberg, OR: George Fox College.
- Jersild, A. T. (1963). *The psychology of adolescence*, New York: The Macmillan Company.
- Jordan, J. V. (1991). The meaning of mutuality. In J. V. Jordan, A. G. Kaplan, J. B. Miller, I. P. Stiver, & J. L. Surrey (Eds.), *Women's growth in connection: Writings from the Stone Center* (pp. 81–96). New York, NY: The Guilford Press.

- Jung, C. G. (1971). *Psychological types*. Princeton, NJ: Princeton University Press. (Original work published 1921)
- Jung, C. G. (2018). *Analitik psikoloji üzerine iki deneme* (A. Yalçiner, Çev.). Pinhan Yayıncılık. (Orijinal eser 1917/1928'de yayımlandı)
- Kagan, J. (1994). *Galen's prophecy: Temperament in human nature*. New York, NY: Basic Books.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family and human development across cultures: A view from the other side*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Karaçavuşoğlu, N. (2022). *Genç yetişkinlerde çocukluk çağı travması benlik saygısı ve kimlik gelişiminin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, Ş. (2021) Orta Doğu ve Orta Asya topraklarından çocuk ve ergen temalı filmler: Cengiz'in çocukları ve Kefernahum'un Erikson'un psikososyal kuramına göre incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 930-943.
- Kılıççı, Y. (1985). *Kendisini-kabul envanteri el kitabı*. Ankara: H. Ü. Eğitim Fakültesi Psikolojik Hizmetler.
- Kitchler, K., Lewandowska-Walter, A. & Trawicka, A. (2017). Communication and the sense of coherence in mothers of children and young people with disability. *Acta Neuropsychologica*, 15(1), 35-53.
- Kocacık F.(2003). Üniversite gençliğinde kimlik bunalımı: Farklılaşma ve özdeşleşme(bütünleşme). *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Tartışmaları Dergisi*, (1), 1-10.
- Koç, M. (2003). Gelişim ve din psikolojisi açısından ergenlik dönemi. *EKEV Akademi Dergisi*, 7 (15), 113-132.
- Koerner, A. F, ve Cvancara, K. (2002). The influence of conformity orientation on "communication patterns in family conversations, *Journal of Family Communication*, 2(3), 133-152.

- Koerner, A. F. & Fitzpatrick, M. A. (2002). Toward a theory of family communication. *Communication Theory*, 12(1), 70-91. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2885.2002.tb00260.x>
- Köçer, G., & Çınar, F. (2021). Ödül ve ceza olmadan çocuk disiplini mümkün mü? *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 410-429. <https://doi.org/10.46790/erzisobil.885803>
- Köknel, Ö. (2001). *Kimliğini arayan gençliğimiz*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Koroğlu, E., & Bayraktar, S. (2011). *Kişilik bozuklukları*. Ankara: HYB Basım Yayın.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuzgun, Y. (1973). Ana-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 5(1), 57-70.
- Langford, J., & Clance, P. R. (1993). The imposter phenomenon: Recent research findings regarding dynamics, personality and family patterns and their implications for treatment. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 30(3), 495-501. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-3204.30.3.495>
- Lerner, R. M. (2006). Developmental science, developmental systems, and contemporary theories of human development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (6th ed., pp. 1-17). John Wiley & Sons.
- Lewin, K. (1935). *A dynamic theory of personality*. New York, Ny: McGraw-Hill.
- Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B., & Beyers, W. (2006). Unpacking commitment and exploration: Preliminary validation of an integrative model of late adolescent identity formation. *Journal of Adolescence*, 29(3), 361-378. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.03.008>

- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558. <https://doi.org/10.1037/h0023281>
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224–253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- McCandless, B. R. (1970). *Adolescents*. Hinsdale, IL: Dryden Press.
- McLeod, J. M., & Chaffee, S. H. (1972). The construction of social reality. In J. Tedeschi (Ed.). *The social influence process* (pp. 50-59). Chicago: Aldine-Atherton.
- Mead, M. (1928). *Coming of age in Samoa*. New York, NY: William Morrow.
- Benedict, R. (1938). Continuities and discontinuities in cultural conditioning. *Psychiatry*, 1(2), 161–167. <https://doi.org/10.1080/00332747.1938.11022182>
- Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 75–94. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x>
- MEGEP (2008). *Çocuk gelişimi ve eğitimi (Çocuk bakımında iletişim)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Merter, M. (2014). *Nefs psikolojisi ve rüyaların dili*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mızrakçı, Ş. (1994). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler: Demografik özellikleri, kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuğun mizacına ilişkin algıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Miller, D. T. (1976). Ego involvement and attributions for success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(5), 901–906. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.34.5.901>

- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*, 56(2), 289-302. <https://doi.org/10.2307/1129720>
- Murdock, N. L. (2013). Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları. (Çev. Ed. Akkoyun, F.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Nelson, D., & Quick, J. C. (2003). *Organizational behavior: Foundations, realities, and challenges*. Ohio: South Western.
- Nirun, N. (1994). *Sistematik ve sosyoloji yönünden aile ve kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Noller, P., & Fitzpatrick, M. A. (1993). *Communication in family relationships*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Okay, A. (2013). *Kurum kimliği* (7. baskı). İstanbul: Derin Yayınları.
- Origlia D. ve Ouillon H. (1972). *Ergenlikte kişilik*. İçinde *Ergenlik psikolojisi*. B. Onur (Ed.). Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık.
- Orlick, T. (1995). *Nice on my feelings. Nurturing the best children and parents*. Ottawa, On: Creative Bound Inc.
- Orvin, G. H. (1997). *Ergenlik çağındaki çocuğunuzu anlamanın yolları*. (Çev.: A. Güran). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Owen, F. K. ve Bugay, A. (2014). İletişim becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 51-64.
- Öner, U. (1985). *Benlik gelişimine ilişkin kuramlar*. İçinde B. Onur (Ed.), *Ergenlik psikolojisi*. (ss. 67-83). Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık.
- Önür, N. (1990). Sembolik etkileşimci bir perspektifle aile içi iletişim ilişkilerinin çözümlenmesi. İçinde B. Dikeçligil & A. Çiğdem (Ed.). *Aile yazıları 3: Birey, kişilik, toplum*.

- Ankara: C. Başbakanlık, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Bilim Serisi.
- Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu. (2000, 13-14 Nisan). T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Özgönenç, F. (1972). *Ailenin eğitim görevleri*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Özgüngör, S. (2009). Postmodern değerler, kimlik oluşumu ve değer doyumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (31), 32-42.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Öztop, H., Bıçakçı, M., Soylu, N., Oğurtan, S. G., Nadir, U., Taşoluk, E., Beder Şen, R., Penez Şahin, S., Göncü, A., Annak, B. B., Hoşrik, E., Ömeroğlu, H., Yiğit Özudoğru, H. & Tok, S. (2018). *Tek ebeveynli aileler*. Ankara: TC Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Patton, G.C., Sawyer, S.M., Santelli, J.S., et al. (2016). Our future: A Lancet commission on adolescent health and wellbeing. *The Lancet*, 387, 2423–2478
- Piaget, J. (1972). *The moral judgement of the child* (M. Gabain, Trans., orijinal çalışma 1932). London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Pinker, S. (1991). Rules of language. *Science*, 253, 530-535.
- Rankin, R. P. (1969). *Sociology the science of society*. New York: Charles Seribener's Sons.
- Rennison, N. (2002). *Freud & psychoanalysis*. Great Britain: Pocket Essentials.
- Riddle, E. M. & Dabbagh, N. (1999). Lev Vygotsky's Social Development Theory. Erişim adresi: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3417187> (Erişim tarihi: 23.10.2025).

- Ritchie D. L., & Fitzpatrick M. A. (1990). Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17(4), 523-544.
- Ritchie, D. L. (1991). Family communication patterns: An epistemic analysis and conceptional reinterpretation, *Communication Research*, 18(4), 548-565.
- Rodman, H. (1965). *Marriage, family, and society*. New York, NY: RandomHause.
- Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science*. (Vol. 3, pp. 184-256) New York: McGraw-Hill.
- Roloff, M. E. (1987). *Communication and conflict*. In C. R. Berger & S. H. Chaffee (Eds.), *Handbook of communication science* (pp. 484-534). CA: Sage Publications.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, Nj: Jersey: Princeton University Press.
- Rosenberg, M. (1986). Self-concept from middle childhood through adolescence. In J. Suls & A. G. Greenwald (Eds.), *Psychological perspectives on the self* (Vol. 3, pp. 182-205). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Satılmış, G. (1988). *Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerde benlik saygısı* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Schaefer, E. S. (1959). A circumplex model for maternal behavior. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59(2), 226-235. <https://doi.org/10.1037/h0041114>
- Schlegel, A., & Barry, H. III. (1991). *Adolescence: An anthropological inquiry*. New Yor, NY: Free Press.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2005). *Theories of personality* (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth (Cengage Learning).

- Schwartz, S. J. (2001). The evolution of Eriksonian and neo-Eriksonian identity theory and research: A review and integration. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1(1), 7–58. <https://doi.org/10.1207/S1532706XSCHWARTZ>
- Shannon, C., & Weaver, W. (Eds.). (1949). *The mathematical theory of communication*. Urbana: University of Illinois Press.
- Siegler, R. S. (1996). *Emerging minds: The process of change in children's thinking*. Oxford: Oxford University Press.
- Spengle, A. M. ve Rocheblave M. (1980). *Ergenlik psikolojisi - Ergen ve dünyası*, (B. Onur, Yay Haz.). Ankara: Maya Yayınları.
- Sperber, D., & Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. MA: Harward University Press.
- Spranger, E. (1928). *Psychologie des Jugendalters*. Leipzig: Quelle & Meyer.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1–19. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.00001>
- Steinberg, L. (2014). *Age of opportunity: Lessons from the new science of adolescence*. Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt.
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: W. W. Norton & Company.
- Şemin, R. U. (1984). *Gençlik psikolojisi* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Şimşek, A. Y. (2006). *Duygusal zekânın, ana-baba tutumunun ve doğum sırasının tercih edilen liderlik tarzına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Tepeköylü, Ö., Soytürk, M. & Çamlıyer, H. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerisi algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3), 115-124.
- Thibaut, J. W., & Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. New York: Wiley.
- Tiggemann M. (2005). Body dissatisfaction and adolescent self-esteem: prospective findings. *Body image*, 2(2), 129–135. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2005.03.006>
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Tubbs, S. L. ve Moss, S. (1974). *Human communication: An interpersonal perspective*. New York: Random House.
- TÜBA – UNFPA Nüfus ve Kalkınma Stratejileri Alt Programı. (2004). *Ergen ve ruhsal sorunları – Durum saptama çalışması* (Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, No. 4). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Uğurluoğlu, M. Y. (1996). *Lise öğrencilerinde özsaygı düzeyi ile atılgan kişilik özelliği arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Varış, F. (1963). *Ergenin gelişimi*. İstanbul: Özgü Yayınevi.
- Vergin, N. (1991). *Toplumsal değişme ve Türkiye’de aile, aile yazıları –kültürel değerler ve sosyal değişme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Voltan Acar, N. (2003). *Psikolojik danışma ilke ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Wamboldt, E. S. & Reis, D. (1989). Defining a family heritage and a new relationship identity: Two central tasks in the making of marriage. *Family Psychology*, 28, 317-335.
- Watzlawick, P., Bavelas, J. B., & Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of human communication: A study of*

- interactional patterns, pathologies, and paradoxes*. New York: W. W. Norton & Company.
- Weiss, L. (1997). *How to read your child like a book*. New York, NY: Da Capo Press.
- West, R., & Turner, L. H. (2019). *Introducing communication theory: Analysis and application*. (6th ed.). New York, NY: McGraw-Hill Education.
- WHO (2025). Adolescent health. Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1 (Erişim tarihi: 23.09.2025).
- Yarli, E. (2022). *Ebeveynler arası yetişkin bağlanma stilleri ve evlilik uyumunun çocuğun benlik saygısı üzerindeki rolü*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Gedik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, H. (1994). *Ergenlik çağında gelişmeyi etkileyen güçler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Yavuzer, H. (2001). *Yaygın ana baba tutumları. Ana baba okulu* (9.baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım Muti, K. (2022). *Üniversite öğrencilerinin algılanan ebeveyn tutumları ile sosyal kaygı düzeyleri ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, H. A. (2016). Bir derleme: Benlik kavramına ilişkin bazı yaklaşımlar ve tanımlamalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 79-89.
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik çağı. Ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar*:(8. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yüksel, M. Y. (2019). *Ergenlerin yılmazlık düzeyleri ile aile işlevleri ve aile iletişim kalıpları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.